

FAZEKAS CSABA

EGY KATOLIKUS KÖZÍRÓ A 19. SZÁZADBAN: KÖRMÖCZY IMRE*

Sokakra használják a „méltatlanul elfeledett” jelzőt, ami Körmöczy Imre (1811–1871) kanonokra, a 19. századi katolikus közélet fontos alakjára bizonyosan igaz. A reformkori aktivitásához képest meglepő, hogy személye már élete utolsó éveiben is feledésbe merült, amint azt egyik nekrológia is megállapította.¹ Pedig sokrétű munkásságot fejtett ki egyházán belül és kívül egyaránt. Papi illetve kanonoki tevékenysége mellett egyháztörténeti és szépirodalmi munkákat is írt, tevékenyen részt vett az 1840-es évek közéletében. A konzervatív politizálásnak azt a sajátos, egyházas irányvonalát képviselte, amely egyesíteni igyekezett az „állagörző” („fontolva haladó”) konzervativizmust illetve a katolikus egyház – modernizálódó viszonyok közötti – közéleti szerepvállalását.² Utóbbi értelemben mindenképp előfutára lett a 19. század második fele „újkonzervatív” katolikus politizálásának.

Változatos életútjának főbb eseményei röviden összefoglalhatók.³ Körmöczy 1811 jú-

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

¹ „Talán már nem is emlékeznek sokan e névre, melyet pedig egykor igen sokat emlegettek, s mely a negyvenes években az irodalmi téren is ismeretes volt.” N. N., *Körmöczy Imre* †, Vasárnapi Újság, 1871/44 (október 29.), 552.

² Vö. DÉNES Iván Zoltán, *Közüggé emelt kiváltságörzés: A magyar konzervatívok szerepe és értékvilága az 1840-es években*, Bp., 1989; SZABÓ Miklós, *Politikai gondolkodás és kultúra Magyarországon a dualizmus utolsó negyedszázadában = Magyarország története, 1890–1918*, főszerk. HANÁK Péter, Bp., 1978 (Magyarország Története, 7/2), 873–1002, 1344–1349. A fogalmi háttérrel: FAZEKAS Csaba, *A politikai katolicizmus fogalmáról és a reformkori politikai katolicizmusról*, Miskolc, 2002 (Miskolci Társadalomtörténeti Műhelyviták, 1).

³ Életrajzának feldolgozása sem egykorán, sem azóta nem készült. A néhány, életének főbb eseményeit összefoglaló lexikonszócikk rendszerint ugyanazokat az eseményeket foglalja össze. FERENCZY Jakab, DANIELIK József, *Magyar írók: Életrajz-gyűjtemény*, Pest, 1856, 270–272; SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, VII, Bp., 1900, 89–90; *Magyar katolikus lexikon*, főszerk. DIÓS István, VII, Bp., 2002, 364; HERMANN Egyed, ARTNER Edgár, *A Hittudományi Kar története, 1635–1935*, Bp., 1938 (A Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem Története, 1), 356–357; *A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti szemlézetű sémája, 1777–1923*, szerk. LAKATOS Andor, Kalocsa, 2002 (A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények Kiadványai, 3), 70–71, 84–86, 104–108. Felhasználtuk még: Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (a továbbiakban: KFL), I.1.c. (Perszonális iratok). A későbbiekben nem hivatkozott adatok ezekből a forrásokból származnak. Jelen tanulmányunkban nem törekszünk Körmöczy teljes életrajzának összeállítására, fő feladatunknak közéleti (publisztikai) tevékenységének bemutatását tekintettük. A későbbi levéltári kutatások feladata elsősorban Pest vármegye (illetve más törvényhatóságok) közéletében kifejtett, valamint 1848–1849-es szerepvállalása részle-

liusában a Pest megyei Hajóson született, kismemesi családban.⁴ Gyors egyházi karriert futott be: 13 évesen papnövendék lett, Egerben filozófiai, Kalocsán és 1828–1831 között Pesten, a Központi Szemináriumban teológiai tanulmányokat folytatott. Alig húszéves, amikor Klobusiczky Péter érsek a kalocsai papnevelde tanulmányi felügyelőjévé nevezte ki, egy évvel később az egyháztörténet és az egyházjog tanára lett. Csak ezt követően lépett az egyházi rendbe, Pozsonyban 1834-ben szentelték fel, ettől kezdve Kalocsán az egyháztörténet, a teológia és az egyházjog professzora. 1844–1851 között a pesti egyetem egyháztörténeti tanára, 1849–1851 között a hittudományi kar dékánja, 1846-tól a nagyváradai egyházmegye kanonokja. A kalocsai szentszék ülnöki tisztségét 1851-ig megtartotta, 1840–1844 között az egyházmegyei „szegények ügyvédje” is volt. 1851 után lemondott tanári megbízatásáról, Bécsben és Nagyváradon visszavonultan élt, újabb elismerései politikai tevékenységével is összefüggettek. (Lásd alább.) Nagyváradon hunyt el.

1. Szépirodalmi munkák

Körmöczy valamennyi írását alapvetően áthatotta a katolikus vallás illetve egyház ügyének elkötelezett szolgálata. Felidézhetjük például szépirodalmi munkái közül azokat, amelyek 1843–1845 között az *Őrangyal* című almanachban jelentek meg.⁵ Az első novella az ókori római császárkor időszakában játszódik, melyben egy kereszténnyé lett fiatal nő kitartásán, az üldözésekkel szemben tanúsított hitén, az erkölcstelen pogánysággal való konfliktusán keresztül fogalmazta meg hitbuzgalmi mondanivalóját, amúgy élvezetes és jó stílusban. Második novellájának lényegét ugyanez alkotta, csak a helyszínt és az időpontot helyezte át az újkori Svájcba. Írásában erőteljesen érződik a romantika hatása, főleg hosszú, erkölcsi tartalmú párbeszéd formájában. Az *Angyalka naplójában* szintén a női erényesség volt a kiindulópontja, azonban a fiatal naplóró hölgy szájába adott feljegyzések már sokkal közelebb állnak a vallásos elmélkedéshez, mint a szépirodalomhoz. A hit megvallására, megélésére, bátor felvállalására buzdító mondanivalóját ez utóbbiban már kiegészítette az egyház társadalom-nemesítő feladatának ismeretetésével, hangot adva annak a – Körmöczy által lépten-nyomon hangoztatott – tételnek, miszerint csak az egyház széles körű társadalmi befolyása és tekintélye teheti az országot erkölcsösebbé és boldogabbá. Ezt külön *Hazafiúság* című fejezetében is kifejtette. Figye-

teinek megrajzolása, utóbbiaknak csak fontosabb eseményeire utalunk. Személyéről legutóbb lásd KÖVÉR György, *A szív hangja a vegyesházasságról: Schlachta Etelka levele Körmöczy Imrének, 1842 = Milyen nemzet, kinek és hogyan? Tanulmányok Magyarország történetéről, 1780–1948*, szerk. DOBSZAY Tamás, ERDŐDY Gábor, MANHERCZ Orsolya, Bp., 2012, 127–138.

⁴ Tévesen Kalocsát jelölte meg születési helyének: GALGÓCZY Károly, *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monographiája*, Bp., 1877, III, 304.

⁵ KÖRMÖCZY Imre, Júlia = *Őrangyal: Vallási almanach, honunk gyöngéd hölgyeinek szentelve, 1843*, szerk. SZABÓ Imre, Budán, 1843, 45–56; Uő, *Az árva leány = Őrangyal: Vallási almanach, honunk gyöngéd hölgyeinek szentelve, 1844*, szerk. SZABÓ Imre, Pesten, 1844, 111–132; Uő, *Angyalka naplója = Őrangyal: Vallási almanach, honunk gyöngéd hölgyeinek szentelve, 1845*, szerk. SUJÁNSZKY Antal, Pesten, 1845, 107–132.

lemre méltó, hogy – az 1844. évi II. törvény elfogadása, vagyis a magyar nyelv hivatalossá tétele után – a korábbiaknál is lelkesebben hangsúlyozta a magyar nyelvhasználat fontosságát. Körmöczyt különösen foglalkoztatta a női erkölcs kérdése, a nőt tekintette a keresztény család legfőbb biztosítékának, itt is kifejtette, hogy a szebbik nem erényes képviselőihez nem illik a direkt politizálás, ugyanakkor ékesíti a bölcsesség, s a hagyományos családmodell keretei között tiszteletudásával, mértékletességével kell példát mutatnia.

Körmöczy erkölcsnemesítő, vallásos írásai nem haladták meg a legtöbb kortársánál tapasztalható színvonalat, a hitbuzgalom mellett ugyanakkor fellelhetők bennük a kifinomult, romantikus stílus ismertetőjegyei.

Élete utolsó szakaszában újra visszatért a szakrális, népszerűsítő irodalom műveléséhez, egyébként egész pályafutása alatt feladatának tartotta a hitbuzgalmi, a katolikusokat az erkölcs és a vallásosság értékeire figyelmeztető szövegek megjelentetését. Egy 1858-ban kiadott füzetében újra a római császárkor keresztényeiről írt,⁶ de megjelentette Jézus népszerűsítő életrajzát is.⁷ Utóbbi nem egyszerűen az evangéliumi történet prózai átültetése, különösen a vége felé vallásos elmélkedés jellemzi, a történelem tanulságaira is figyelmeztet, elítélve azokat, akik egykor és saját korában egyaránt tagadták Jézus istenségét, valamint a „keresztény hitnek történeti igazságát”.⁸

2. Egyháztörténet

Körmöczy két nagyobb egyháztörténeti munkát adott közre, az előbbi váltott ki saját korában jelentősebb visszhangot.⁹ Az első két kötet még 1845-ben, a második kettő csak a szabadságharc után jelent meg. Ez utóbbi körülmény azért is érdekes, mert bár Jézus korától egészen saját időszakáig kívánta ismertetni a történelmet, az utolsó időszakot feltűnően elnagyoltan kezelte, Magyarország viszonyairól alig tett említést. Korának más egyháztörténészeire is jellemző volt, hogy tárgyalásuk súlypontjait leginkább az ősegyház korára (a kereszténység kialakulására), illetve a reformáció korára helyezték. Elsősorban azért, mert az egyháztörténet-írásnak ekkor a későbbiekhez képest is erősebb volt

⁶ Emerich KÖRMÖCZY, *Flavian: Eine Erzählung aus dem vierten Jahrhundert der christlichen Zeitrechnung*, Wien, 1858.

⁷ KÖRMÖCZY Imre, *Jézus élete*, Bécs, 1864.

⁸ Egy levelének tanúsága szerint a *Jézus élete* nagyon népszerű volt, és hamar elfogyott. Mind ennek újrakiadásához, mind a folytatásként megírt – később kéziratban maradt – *Apostolok kora* c. munkája megjelentetéséhez anyagi támogatást keresett. Lonovics Józsefet (korábbi csanádi püspököt, majd kinevezett egri érseket, a 19. századi magyar katolicizmus kiemelkedő alakját) arra kérte, hogy járjon közbe a Szent László Társulatnál a kiadás támogatására. Lonovics azonban elutasító választ írt, mondván, az intézmény nem foglalkozik könyvkiadással, a Szent István Társulat igen, utóbbira azonban ekkor nem volt befolyása. Lásd Körmöczy Imre levele Lonovics Józsefnek, Nagyvárad, 1865. április 19.; Lonovics válasza (fogalmazvány), Pest, 1865. április 26., Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 1920 (Lonovics József iratai), IV, 482'–483'.

⁹ KÖRMÖCZY Imre, *A keresztény hit s egyház történeti kifejlése*, I–IV, Pesten, 1845–1852.

a teológiai jellege, vagyis a történeti múltnak a hit erősítését és legitimitását szolgáló küldetése.

Maga Körmöczy sem titkolta első kötete előszavában, hogy az egyháztörténetnek a katolicizmussal szembeni kritikák és támadások elhárításában kulcsszerepet tulajdonított. Hangsúlyozta, hogy nem tankönyvet akart írni: „előadásom nincs kötve bizonyos iskolai rendszerhez, mert célom a közéletre hatni, s így nézeteim oda irányozvák, hogy e könyv inkább szívet képző s értelmet növelő olvasmány legyen, mint a keresztyén hit eseményeinek roppant tárháza”. A történelmet azonosította azzal a folyamattal, ahogy „csak első zsebéből is a Jézustól vetett s tenyésztett mennyei mag” kifejlődött. Ezért is használta a „kifejlés” = „kifejlődés” fogalmat. A szerző érezhető indulattal írt arról, hogy a fiatalság „az isteni kinyilatkoztatás, szóval: hit elleni szellem- és iránnyal írt röplapokból gyűjt álismereteket, úgyhogy azon tanulmány, melyből üdvnek kellett volna támadni, gyakran a romlottság burjánját termi meg”. Márpedig számára a társadalom azonos magával az egyházzal, így a történelem is az egyház (üdv)történetével. („A történet özönéből csak annyit merítettem, mennyi az egyház történeti kifejléséről elegendő tudományt nyújtana” – írta.) Körmöczy azt is leszögezte, hogy számára a keresztyén hit azonos a katolicizmussal, az attól eltérő irányzatokat – elsősorban a protestantizmust – nem a keresztyénység részeként, hanem ellenkezőleg: az arra veszélyes ideológiák sorában tartotta számon. Saját történetírói ars poeticáját a hitelességben és forrásközpontúságban jelölte meg, ugyanakkor műve valóban sokkal inkább az egyház teljes felsőbbrendűségét és megingathatatlan igazságát lépten-nyomon demonstráló, az egyes történelmi eseményeket e szempontnak folyton alárendelő vállalkozás lett. Helyenként moralizáló tanításba vezette át az egyes történeteket, amelyek a bűn útjának elkerülésére, a katolicizmushoz való hűségre figyelmeztettek. Második kötetét például jellemzően így zárta, maga vonva le következtetést az általa írottakból: „Ezen eredmények felett elmélkedvén, e korszakban [vagyis a 4–9. század között – F. Cs.] is a keresztyén hit s egyház történeti kifejlése meggyőz arról: hogy hit és egyház, mely ily üdvösen hat az emberiségre s világra nem gyarló s fogyatkozó elme szüleménye: hanem örök bölcsesség kifolyása!”

A sorozatot záró IV. kötet előszavában újra leszögezte, hogy a „keresztyén” jelző csak a római katolicizmusra vonatkoztatható, s a protestantizmusról rendkívül elítélően írt. Minden olyan eseményben, amely bármely vonatkozásban is sérelmes volt az egyházra, a katolicizmus teljes megsemmisítésére irányuló törekvés megnyilvánulását látta. Teológiai konzervativizmusára jellemző módon elutasított minden újító irányzatot, s az egyedül egészséges fejlődés útját az egyház tanításának és hatalmának változatlan fenntartásában jelölte meg. A jezsuita rend 1773-ban történt feloszlását például így kommentálta: „A rövidlátó hittelenek a jezsuita rend eltörlésével magát a katolika egyháznak megdöntését célozták.” A protestantizmust sem önálló teológiai felfogással rendelkező irányzatnak látta, hanem olyan mozgalomnak, melynek lényegében csak egy célja van: a katolicizmus megsemmisítése, és ezért nem válogat az eszközökben. Saját korának „jelenkortörténetével” alig foglalkozott, a 19. század első feléből csak a pápaságról írt, értelemszerűen mindenben igazolva XVI. Gergely és IX. Pius pápák tevékenységét. Az 1848-as római eseményeket, a pápa elűzését a tömeg hálátlanságaként, az egyházfő

jóhiszeműségével való visszaélésként, felforgatásként írta le, a római trón újbóli elfoglalását pedig az isteni gondviselés által nyújtott igazságszolgáltatásként. Az újabb kori protestánsokat is önérdékeiket hajszoló, a társadalom kívánatos rendjére veszélyes felforgatókként jellemezte, a katolikus egyház államegyházi kiváltságait veszélyeztető kezdeményezéseket pedig a közjó elleni támadásként ítélte el. Az 1840-es évekig hatályos vallásügyi törvényről – mely a jozefinizmus jegyében elismerte az ország felekezeti tagolt jellegét, jóllehet a katolikus egyház legtöbb előjogát érintetlenül hagyta – ekképp vélekedett: „1791-ben hozatott a nevezetes 26. tc., melynek örök időkre kellett volna a katolikusok és protestánsok között a békét s egyetértést megállapítani! De a későbbi országgyűléseken ismételve sürgettek újabb jogokat és sok keserű vitákat idéztek elő, mígnen megnyerték mindazt, mit kívántak.”

Másik történeti munkáját már az önkényuralom utolsó szakaszában írta,¹⁰ amelyben történeti érveket kívánt felsorakoztatni a katolikus egyház kiváltságolt helyzetének megőrzése mellett. Eredeti tervei szerint egészen 1848-ig tárgyalta volna a magyar katolikus egyháztörténetet, de csak az első két füzet jelent meg. Munkája első részében a magyar apostoli királyság intézménye mellett hozott fel történeti adalékokat, ahogy bevezetőjében fogalmazott: „Isten, trón és hon oltárára szánt igénytelen emlékeit”. A kereszténység felvételében, vagyis a római katolikus egyházhoz való csatlakozásban a magyar állam olyan alapvető, jellegadó motívumát látta, amelynek bármilyen későbbi csorbitása az állam és a nemzet egységének veszélyeztetését jelentette. Kőrmöczy konzervatív történelemszemléletének megfelelően nemcsak a magyar állam, hanem a magyar nemzetiség identitásteremtő elemét is a katolicizmusban jelölte meg. Éppen ezért munkája második részében a 16. századi „hitújításról” mint a magyarság történetének addigi legsúlyosabb időszakáról érkezett, kimondva-kimondatlanul összekapcsolva a protestantizmus térnyerését a magyar állam összeomlásával. Meggyőződése szerint – bár erről a protestáns történetírók mind egykor, mind később egész másként vélekedtek – a magyarság illetve a magyar államiság átmentésében a katolikus egyháznak és papjainak volt központi szerepe. („Épületes tanulság, hogy a magyar egyház e legsúlyosabb s vészteljes korszakában is az egyházi rend, bár nappal és éjjel virrasztott a Sion falain a hitújítás meggátolására, mégis ugyanakkor a haza és trón oltalmában nem ernyedett, s áldozatkészségében nem fogyott meg, úgyhogy nehéz meghatározni, vajon azon borús idő főpapsága s az ahhoz ragaszkodó egyházi rend dicsőebb volt-e apostoli buzgalmában, avagy lelkesült hazafiúságában.”) A végső konklúzió ebben az írásában is a katolikus tanítás mindenek feletti érvényesítésének igénye volt, mert a történelmi múlt is azt bizonyította – bemutatása szerint –, hogy csak a katolikus egyház érdekeit képviselő állam boldogul.

Kőrmöczy történeti munkái egyébként jól illeszkednek azon 19. századi egyháztörténeti munkák sorába, melyek adatokkal, dokumentumok felsorakoztatásával bizonygatták, hogy – az aktuális jelen közvélekedésével ellentétben – a katolikus egyház a nemzeti múltban mindig progresszív szerepet játszott,¹¹ kimondatlanul sugallva a következtetést,

¹⁰ KÖRMÖCZY Imre, *Emlékek a magyar katolika egyház múltjából*, I–II, Bécsben, 1859–1860.

¹¹ Lásd pl. PAUER János, *Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében: Árpádok időszakától korunkig*, Székesfejervárott, 1847; LÁNYI Károly, *Magyarföld egyháztörténetei: Ausztriai korszak*, Pest, 1844;

hogy akkor a jelen katolikus egyháza is az igazság és a valódi haladás álláspontját képviseli – ellentétben a „felforgatókkal”. Körmöczy egyháztörténeti nézőpontját és írásait egykorúan azonban csak a katolikus papság értékelte pozitívan, egyik méltatója például azok közé sorolta, akik elfogulatlanok, s „mindent a maga igazságában adnak elő, s kiknek munkáin higgadt szellem, az Isten, Krisztus és egyház iránti meleg szeretet ömlik el [...] becsületes lelkiismeretességgel fogtak az egyházi történelem írásához, és azt a sz.[ent] atyák szellemében derekasan meg is fejtették”.¹² A kívülállók azonban többnyire – tekintettel arra, hogy nem az elfogulatlan, hanem direkt egyházi-közéleti érdekek szolgálatában állt – nem nagyon emlegették vagy olvasták munkáit, például a „csak önállós-talan szerkesztmények és fordítások” közé sorolták.¹³

3. Publicisztikája illetve közéleti tevékenysége a reformkorban

Saját kortársai között azonban elsősorban közéleti szerepléseivel keltett feltűnést. A katolikus papságtól összességében szokatlan volt, hogy Körmöczy (már fiatal korától) gyakran látogatta a korabeli közélet legfontosabb színterét, a vármegyék üléstermeit, és eleinte csak egyházpolitikai, később szinte minden közéleti kérdésben feltűnést keltett konzervatív szónoklataival. Egyházi szónoklatai is széles körben ismertnek számítottak. Elszórtan vannak adataink Pozsony, Bács, Tolna, de leginkább 1844 után Pest megye közgyűlésein való szerepléséről. A korabeli megyei közéletben való elismertségét fejezte ki, hogy nagyon fiatalon, 1837-ben lett Tolna, majd később Bács, 1845-től pedig Pest vármegye táblabírája.¹⁴

3.1. 1837–1840

Első jelentős műve egy névtelenül kiadott röpirat volt, mely nemcsak bő százlapos terjedelmével, hanem szövegének megformáltságával, teoretikusságával, eszmei meg-alapozottságával is figyelmet keltett.¹⁵ Az alap gondolatot a „jó hazafi” mibenlétéről való

Uő, *A magyar catholicus clerus érdemeinek történetigazolta emléke*, Pozsony, 1848; CHERRIER Miklós, *A magyar egyház története*, Pesten, 1856; stb.

¹² MUNKAY János, *Istennek földi országa, vagyis minő viszonyban áll a katholicismus hitélete, azaz: a hit és erkölcsök emelkedése, annak külterjedelméhez 1840 óta Európában?*, I–II, Pesten, 1855–1856 (a továbbiakban: MUNKAY 1855–1856), II, 234. Katolikus körökben a műveinek ismertségére lásd pl. FEHÉR Katalin, *Egy reformkori bencés szerzetes olvasmányai*, MKSz, 2002, 80–86, 84.

¹³ TOLDY Ferenc, *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig rövid előadásban*, Pest, 1872, II, 118.

¹⁴ *A Kalocsa–Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa...*, i. m., 70; KÖSZEGHI Sándor, *Nemes családok Pestvármegyében*, Bp., 1899, 196.

¹⁵ CZY [KÖRMÖCZY Imre], *Az igaz hazafiúság' alapvonalai a jelenkor szükségéhez alkalmaztatva: Egy hazafitól*, Pesten, 1837. Ennek néhány főbb megállapítását – értelemszerűen eltérő műfaji sajátosságok, terjedelm, mondatszerkesztés stb. keretében – megismételte egy nagyszabású egyházi prédikációjában is: KÖRMÖ-

elmélkedés adta, ám sorai mögött nem nehéz felismerni az 1830-as évek politikai röpiratainak, elsősorban Széchenyi munkásságának,¹⁶ valamint az 1832–36. évi országgyűlés történéseinek a hatását. A Pozsonyban tartózkodó Körmöczy éles szemmel figyelt fel a reformellenzék fellépésére és szerveződésére, a Wesselényi, Kossuth illetve az országgyűlési ifjak ellen indított politikai perek légkörében törekedett a helyzet értelmezésére és értékelésére. Összességében azt kell megállapítanunk röpiratairól, hogy nemcsak az egyháziak közül tűnt ki tehetségével, de a világi konzervatívok között is kevesen figyeltek fel ennyire alaposan a színre lépő magyar liberalizmus kihívásaira és próbáltak meg rá méltó választ adni. Az egyháziak jelentős részben elfogadták a fennálló, „josefinista” rendszer kereteit, az érdekek érvényesítésére pedig elegendőnek tartották a központi kormánysszervekkel fenntartott jó kapcsolatot.¹⁷ 1848-ig kevesen gondoltak arra, hogy az egyháziaknak is a nyilvánosság elé lépve kell megnyerniük a közvéleményt, vagy legalábbis erre kísérletet tenniük. Körmöczy az „igaz hazafiúsággal” – bevezetésének tanúsága szerint – azért kezdett foglalkozni, mert úgymond „divatos” lett a téma, sokan beszélnek a hazáról, haladásról, és ebben a fogalmi „zavarban” kívánt eligazítást nyújtani.

Körmöczy politikai felfogása lényegében teljes egészében tagadását jelentette a reformellenzék által meghirdetett elveknek, egyetlen pont kivételével. Maga is nagyon fontosnak tartotta a magyar nyelvhez és a nemzetiséghez való ragaszkodást.¹⁸ Ebből következően felfogása teljesen a nemzeti ébredés korát tükrözte, amikor a „jó hazafi” fogalmának meghatározásakor első helyre a haza szeretetének követelményét állította. „Nincs hazafiúság Haza, nincs Haza Nemzet nélkül.” „Mi a nemzeti eszmével valamely méltóságosb fogalmat fűzünk egybe, következőleg a nemzeti név alatt fenségesb és méltóságosb álláspontját értjük egy nagyobb nemzedéknek.” Ezért mélyen elítélte a kozmo-

CZY Imre, *Egyházi beszéd, melyet a keresztény vallás boldogító befolyásáról St. [sic!] István első apostoli királyunk nemzeti ünnepén [...] mondott...*, Bécsben, 1838. A műfaji sajátosságok mellett fontos különbség, hogy utóbbiban mondanivalóját rendszerint Szent István király személyének példáján keresztül fogalmazta meg.

¹⁶ Lásd erről pl. SKALA István, *Gróf Széchenyi István és a magyar romanticizmus*, Bp., 1932 (A Bécsi Collegium Hungaricum Füzetek, 11), 52. Körmöczy később gyakran kereste Széchenyi társaságát, utóbbi naplójegyzetei szerint igyekezett nézeteinek megnyerni, befolyásolni.

¹⁷ Lásd erről SZEKFÜ Gyula, *Szent István a magyar történet századaiban = Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*, szerk. SERÉDI Jusztinián, Bp., 1938, III, 1–80, 67–68. Szekfű úgy fogalmazott, hogy az egyháziak a reformeszmék térhódítása korában is általában passzívak voltak, túlnyomó többségben a „kétségtelenül egyházellenes liberalizmus ellen sem lépnek fel többé”. Ha meg is szólaltak, „az akkori korszellem nyomása alatt”, valamint a hazai egyházi gondolkodás szervezetlensége miatt csak bátortalanul nyilatkoztak, ellentétben „a nyilvánosan antiliberalis” Körmöczyvel. Megjegyzés: az egyházi írók ilyen passzivitása azért viszonylagos, az 1840-es évek elejének röpirat-irodalma arról tanúskodik, hogy sokan tollat ragadtak az egyház érdekeinek védelmében. Lásd pl. Augustinus de ROSKOVÁNY [ROSKOVÁNYI Ágoston], *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*, I–II, Quinque-Ecclesiis, 1842; III, Pestini, 1854, passim; FAZEKAS Csaba, *Válogatott források és irodalom a vegyes házasságokkal kapcsolatos belpolitikai vita történetéhez a reformkori Magyarországon*, Gesta, 1998/1, 86–101.

¹⁸ Egy életrajza ezt találóan úgy jellemezte, hogy Körmöczy „fajmagyar létére sajátosan konzervatív felfogású volt”. ARTNER, i. m., 356. A magyar nyelv iránti elkötelezettsége már fiatal korában kialakult, az 1820-as években a pesti szemináriumban alakult nyelvművelő kör, az ún. „Magyar Iskola” alapító tagja és titkára volt. Uo., 347. Vö. *Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez, 1790–1848*, szerk. SZEKFÜ Gyula, Bp., 1926, 207.

politizmust, és alapvető értéként jelenítette meg az anyanyelv által összekapcsolt nemzethez való ragaszkodást, igaz, hozzátette, hogy a honszeretet érzelme alapvetően isteni eredetű (vagyis nem elsősorban történeti-kulturális stb.) jelenség. Egy rövid megjegyzésében elítélte az idegen etnikumok, a más népek lenézését, hangoztatta, hogy pozitív és nem kirekesztő értelemben használja a hazaszeretet kifejezést. Ugyanakkor feltűnő, hogy lényegében egy szót sem szólt a magyarországi nemzetiségekről, vagyis arról, hogy egy etnikailag tagolt országban hogyan kell megélni a haza szeretetét mások hasonló érzéseinek veszélyeztetése nélkül. Úgy tűnik, Körmöczy is messzemenőig az „egy politikai nemzet” koncepcióját vallotta, csak a magyarság nemzeti érzését méltatta, a többi nemzetiségé mintha fel sem keltette volna az érdeklődését.

A hazaszeretet második fontos elemének viszont – és ez már saját korában aktuálpolitikai állásfoglalásnak is minősült – az uralkodóhoz való feltétlen hűséget jelölte meg. Többek között így írt: „A fejedelemnek a nemzettől, a fejedelmi érdeknek a nemzeti érdektől való elszakasztása, az újabb ál- s veszélyes politika tanja csak, mely ha hazánkban is eláradna, valamint egyéb nemzeteket, úgy minket is bizonyos veszélybe döntene, és mégis, fájdalom, vannak már ma hazánkban, kik buzgó férfiakként tartatnak, s talán éppen azért, mert a nemzetnek érdekét a fejedelem érdekétől elválasztván, gyengítik az igaz hűséget, holott ezek inkább a hon s nemzet ellenségeinek méltán nevezethetnének.” A felségsértési perek időszakában például a Wesselényi Miklós elleni vádak arra épültek, hogy a kormányzat kritikáján keresztül az uralkodó elleni támadás nyilvánult meg, míg a reformellenzék épp arra építette védekezését, hogy a szólásszabadság elve alapján a végrehajtó hatalom intézkedéseit lehet bírálat tárgyává tenni, s az nem függ össze az állam egységét megtestesítő király iránti hűséggel. Körmöczy hosszan érvelt e felfogás ellen, és bár konkrétumot sehol nem említett, nem volt nehéz a „veszedelmes felforgatókban” az 1832–36. évi országgyűlés reformer politikusaira ráismerni.

A hazafiúság harmadik, egyben leghosszabban részletezett ismertetőjegyét az „igaz vallásosságban”, vagyis a katolikus hithez való feltétlen ragaszkodásban jelölte meg. („A honszeretet után minden igaz hazafinak legfőbb kötelessége a vallásosság.”) Jellegzetesen konzervatív érveléssel arról beszélt, hogy az erkölcs alapja csak a vallásosság lehet, amely nélkül ahogy az egyén sem találhatja meg boldogságát, úgy a társadalom egésze sem. Nemcsak a „trón és az oltár”, hanem az állam és az egyház teljes összefonódásának, céljaik közös jellegének fontosságát emelte ki: „Soha meg nem rázkódthatatik e szent horgony, a religió, anélkül, hogy meg ne rendüljön a polgári élet hajója is”. Vagyis interpretációjában a vallás elleni legkisebb kritika egyben a haza elleni támadás is, ami szintén visszavezethető a korábbi diétán a Kölcsey, Deák és mások által képviselt álláspontra, akik a nemzeti felemelkedést a vallásszabadság eszméjével és a katolikus egyház előjogainak visszaszorításával kívánták összekapcsolni. Körmöczy azt is hangsúlyozta, hogy a vallási tanítások közül csak az „igaz kereszténység”, vagyis a katolicizmus jelentheti a biztos ideológiai alapot, az azonos hitbeli meggyőződést – vagyis a társadalom katolizálását – pedig a közösség boldogulása alapfeltételének nevezte. „Minthogy tehát a vallásosság elkerülhetetlen föltétele a társas élet boldogságának, következik: abban az arányban növekedni a polgári jólétet, minő arányban növekszik a vallásosság a honfiak

szívében, és így minél vallásosabb valamely polgár, annál jobb s valódibb honfi!” Elkötelezettségének szenvedélyes képek keretében adott hangot, például amikor arról írt, hogy az igaz vallásosság nem retteg „sem a szuronyok hegyeitől, sem a filozófusok gúny nyilaitól, mert tompulva pattannak vissza szentséges igazságáról”. Meggyőződését erősítették a felvilágosodás és a francia forradalom történelmi tapasztalatai. Előbbi 18. századi képviselőit egyébként csak úgy minősítette, mint „szörnyetegek (kik magukat filozófusoknak tartották)”, és filozófiai elveik, valamint a társadalmi rend felbomlása és a vérengzésbe torkolló káosz között közvetlen ok-okozati összefüggést látott. Mihelyt megszólaltak a vallással szembeni első kritikák – írta –, „azonnal megrendült a polgári alkotmány hajója is, a polgári élet tengerén dühöngő hullámok keletkeztek”. Rousseau-t és Voltaire-t név szerint is megnevezte, és tanaikat a legkártékonyabbnak tartotta, a forradalmi terror felelősségét is az ő nyakukba varrta: „S ha valakiknek, bizonyítva ezeknek fejökre hull átokként az ártatlan emberi vérnek mindazon cseppje, mely kárhazatos tanítások következtében kiontatott.” Kitért arra is, hogy a vallásosság alatt nem a névleges kereszténységet, a formális templomlátogatást értette, hanem teljes elkötelezettséget; valamint arra, hogy – megfigyelése szerint – már Magyarországon is megjelentek e veszedelmes tanok képviselői, és különösen azt sérelmezte, hogy sokan Kölcseyéket hazafiaknak mondják, pedig – levezetése értelmében – nem lehetnek azok, hiszen „gúnyolják” a vallásosságot. Következtetése egyértelmű: „egy igaz, s honát valódi szívéből szerető magyar soha e vallástalanokat az igaz hazafiak koszorújába nem fűzi, sőt inkább kárhazottatja.” (Kitért a vallásos nevelés, vagyis az egyház társadalmi befolyásának fontosságára is.)

E ponton visszakanyarodott a király által kinevezett és képviselt központi hatalom iránti feltétlen engedelmisségre, mondván: a törvény csupán holt betű az uralkodó végrehajtó, szentesítő tevékenysége nélkül. Az „igaz hazafiak” illetően engedelmisségének pedig nem külső kényszerből, hanem belső, folyamatosan táplált meggyőződésből kell fakadnia – fejtegette –, mert ha egyszer bárkinek a szívébe és agyába befészkelte magát a függetlenség, a szabadság modern gondolata, azonnal politikai zűrzavar keletkezik. Ahogy fogalmazott: „egy kételkedve s unatkozva engedelmeskedő polgár [...] emésztő rozsdája a társaság láncának”. Ebből következően Körmöczy mélyen elítélt mindenféle ellenzéki megnyilvánulást, sőt az ellenzéki magatartást saját korában összeegyeztethetetlennek tartotta a felelős közéleti magatartással, az állam rendjével és a hazafiasság fogalmával: „Az újabb ál-politika másik, szinte igen kártékony szüleménye az úgynevezett opposíció. Mely szerént igen dicséretes hazafiúságnak tartatik a fejedelem és kormány intézkedéseivel szüntelen ellenkezni és az állandó ellenszegülés, mint a hon javára s szabadsága fenntartására célzó dicső védszer, úgy tekintetik.” A kormányzat ellen intézett legkisebb kritika vagy gúnyolódás is elítélendő, az ellenzék legfőbb jellemzőjét pedig abban látta, hogy az által „sokszor zavartatik meg a jólét s veszélyeztetik a polgári boldogság”. E magatartás közvetlen következményét a haza boldogtalanságában és felbomlásában jelölte meg. „Az opposíciónak az engedetlenség s féktelen szabadosságra való törekedés lévén kútforrása, egyebet engedetlenség- s féktelen szabadosságnál nem teremhetett.” Úgy vélte, hogy bár az uralkodó és a kormány is követhet el hibákat, de az

igazi hazafiak akkor is engedelmesek, mert bíznak abban, hogy maga a bölcs kormányzat javítja ki esetleges tévedéseit.

Mindezt értelemszerűen összekapcsolta a Szent Istvántól eredeztetett „ősi alkotmány” iránti feltétlen hűséggel. Körmöczy a nemesség, a papság és a városi polgárság rendi előjogait rögzítő alkotmány változatlan fenntartásának fontosságát hangoztatta, méghozzá olykor erőteljes képekkel: „A felforgatott polgári alkotmány düledékei a honfiak vérözönébe merültek.” A magyar rendi alkotmány elsőbbségét hirdette a külföldi politikai rendszerekkel szemben, az angol vagy francia mintájú berendezkedések – vagyis az alkotmányos monarchiák – iránt mutatkozó vonzalmat pedig veszedelmes „ragályként” utasította el. A legveszélyesebbnek – ebből logikusan következően – az Egyesült Államok alkotmányát tartotta, s úgy vélte, a köztársasági berendezkedés hamarosan véres háborúhoz, az ottani rendszer összeomlásához fog vezetni. Körmöczy a köztársaságot jellegénél fogva természetellenes állapotként határozta meg, ugyanakkor nem tagadta a fejlődés lehetőségét, azonban azt csak az „ősi alkotmány” változatlan fenntartásával, annak legkisebb módosítása nélkül tartotta elképzelhetőnek.

Külön fejezetet szentelt a nyelvkérdésnek is, ezúttal is hangsúlyozva, hogy a hazához igazán magyarul lehet ragaszkodni, vagyis kíváncsnak nevezte a nyelv elsajátítását azok számára, akik hazafiak akarnak lenni. Óvott ugyanakkor a túlzásoktól, az erőszakos asszimilációtól. Az ekkor hivatalos latint nem akarta egyik pillanatról a másikra a magyarral felváltani, mint az általa elítélt „rajongók”, nyilván ennek hangsúlyozásával akart távolságot tartani az ellenzékétől: „Egy igaz hazafi úgy pártolandja mindenkor a magyar nyelvet, hogy a latánt is, mint szükségeset fenntarthassa, mert bölcsen átlátja, miként ma még inkább fennállhatna a magyar nemzet a magyar nyelv, mintsem a latán nélkül.” Indulatosan ítélte el, hogy az „álhazafiak”, vagyis az ellenzékiek még az egyház hivatalos nyelvhasználatát is meg akarták változtatni a latin helyett a magyarra, a szószéken a magyar nyelvűség követelését az egyház életébe való durva beavatkozási kísérletként bélyegezte meg: „Nem nyelvtanulásra emelkedtek templomaink, hanem a legszentebb valónak imádására.”

Munkája vége felé – érezhetően az országgyűlés eseményeinek hatása alatt – a törvényhozás és a hazafiasság kapcsolatáról elmélkedett. Úgy vélte, az országgyűlési követeknek egytől egyig a nemzet és az uralkodó közti egységet kell kimunkálniuk, az utóbbi iránti teljes engedelmességet fokozottan előírva a törvényhozásnak, mondván: „A nemzet jogainak legbiztosabb őrije a hatalmas trón.” Vagyis nem az országgyűlés. Értelemszerűen a hazafiakkal szemben támasztott ismertetőjegyeit (uralkodó iránti engedelmesség, buzgó vallásosság, „hideg megfontolással az ősi alkotmánynak a jelenkor szükségéivel” való összekapcsolása) a honatyáktól fokozott mértékben kérte számon. Készerűen állapította meg, hogy e szempontokat – több vármegye követválasztásának tanúsága szerint – nem mindenütt veszik figyelembe, s ebben veszélyes tendenciát jelölt meg: „Ma, imitt-amott már a választásokra nézve hazánkban is el van szórva a gonosznak magva, mely ha egyszer elterjedne, valamint egyéb országokat, úgy bizonyára honunkat is elébb-utóbb örvénybe döntené.” A Wesselényiek ellen indult peres eljárások kezdetén különös aktualitást kapott egy megjegyzése, miszerint a „bölcs fejedelemtől” remélte,

hogy „ki fogja írhatni a gonosz magvait vagy legalább elfojthatni”. Az „álszabadságot bálványozók” között megemlítette a Pozsonyban „szilajkodó” fiatalságot, amelyet nagyon veszélyesnek tartott, velük szemben kemény korlátozást követelt, konkrétan még azt is, hogy a diéta üléstermék csak azok látogathassák, akiknek egy, erre a célra felállítandó bizottság engedélyt ad. Körmöczy végül szenvedélyes szavakkal regisztrálta, hogy Magyarországon a liberális eszmék és képviselőik megjelentek, amelyre például így reagált: „gyökerestül kell kiirtani a szabadságról szónoklók elveit”.

3.2. 1840–1844

Az alig 26 éves korában papírra vetett politikai programnyilatkozat elveihez a későbbiekben szigorúan ragaszkodott. Álláspontját minden bizonnyal csak megerősítette az 1839–1840. évi országgyűlés, melynek – különösen a vallásüggyel kapcsolatos – vitáiban önmaga igazolását láthatta. Már a korábbi országgyűlésen felmerült egy új, a protestánsok vallási sérelmeit – elsősorban az áttérések és a vegyes házasságok ügyében mutatkozó jogi egyenlőtlenségét – orvosolni hivatott vallásügyi törvény alkotásának gondolata, s ennek kapcsán alakult ki a magyar liberálisok sajátos egyházpolitikai programja. A harmincas–negyvenes évek fordulójának közéletében az egyik legnagyobb súlyú kérdés a vegyes házasságokkal függött össze.¹⁹ A lényeg röviden abban állt, hogy az ekkor hatályos 1791. évi XXVI. tc. 15. §-a értelmében vegyes házasságot csak katolikus pap előtt lehetett kötni, azonban az egyház ezt semmilyen módon nem akadályozhatta. Ennek ellenére gyakorlatban maradt a reverzális, vagyis a protestáns vőlegénytől a születendő gyermekek katolikus kereszttelvetését biztosító nyilatkozat követelése. Amennyiben az apa katolikus volt, minden születendő gyermek katolikus lett, amennyiben protestáns, úgy a fiúgyermekek követhették az apjuk vallását. Az 1830-as években a német tartományokban a vegyes házasságok szabályozása komoly „kultúrharcot” eredményezett, Magyarországon mindez akkor vette kezdetét, amikor 1839 márciusában Lajcsák Ferenc nagyváradi püspök – illetve Scitovszky János ekkor rozsnói püspök – megtiltotta papjainak a reverzális nélküli vegyes házasságok megáldását, erre az esetre az ún. passiva assistentia eljárását helyezve kilátásba, melynek keretében a pap nem áldja meg, csak tudomásul veszi a házasságot. Az amúgy is feszült belpolitikai légkörben az ellenzék törvénysértést emlegetett és az országgyűlésben az új vallásügyi törvény mellett a két főpap megbüntetését is követelte. Az egyébként Deák Ferenc által fogalmazott törvény

¹⁹ A vonatkozó irodalomból: HORVÁTH Mihály, *Huszonöt év Magyarország történetéből*, Bp., 1886, II, 105–109, 169–287; MARCZALI Henrik, *Lonovics küldetése Rómába: Adalék a vegyes házasságok történetéhez*, BpSz, 1890, 166. kötet, 1–26; VÁRADY L. Árpád, *Lonovics József római küldetése*, Bp., 1924; MESZLÉNYI Antal, *A jozefinizmus kora Magyarországon (1780–1846)*, Bp., 1934; HERMANN Egyed, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München, 1973² (*Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae*, 1), 388–421; VARGA János, *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)*, I = *Somogy megye múltjából: Levéltári évkönyv*, 11, szerk. KANYAR József, Kaposvár, 1980, 177–243; stb. A korszak általános politikai légkörére és kérdéseire – későbbi hivatkozások nélkül – lásd VARGA János, *Helyét kereső Magyarország: Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*, Bp., 1982.

elfogadását az udvar – erőteljes katolikus közbenjárásra – elhalasztotta. Alighogy véget ért azonban az országgyűlés, a püspöki kar a Lajcsák-féle intézkedést kiterjesztette az egész magyar katolikus egyházra – nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy a következő országgyűlést kész helyzet elé állítva akadályozza meg az egyház előjogait érintő törvény elfogadását –, amire a vármegyék felháborodott tiltakozása volt a válasz, az áldás kiszolgáltatását megtagadó papokat pedig törvényszék elé idézték. Utóbbira az első példát Pest vármegye 1840. augusztus 27-i határozata szolgáltatta,²⁰ melyet sorban átvett a többi megye is. A pesti mellett a Deák névvel fémjelzett, 1841. januári zalai végzés gyakorolt hasonló hatást.

Körmöczt a heves, az ekkor kibontakozó sajtó által széles körben propagált egyházpolitikai vita mellett a fokozott közéleti szerepvállalásra a Dessewffy Aurél névvel fémjelzett konzervatívok („fontolva haladók”) színre lépése is sarkallta. Már ekkor a megyegyűlések ismert szónoka, a konzervatív eszmék propagálójá lett, pedig – mint méltatója találóan írta – a „megyegyűléseken való bátor hitvallás nem volt a hétköznapi lelkek tulajdona”.²¹ 1840 novemberében az említett Pest megyei határozat ellen szónokolt Bács vármegye közgyűlésén,²² az egyház jogvédő álláspontját hangoztatva. 1841 elején ugyanott – egy visszaemlékezés tanúsága szerint – „oly készültséggel, oly kellemes megjelenéssel és oly lekötőző modorral tudott a tárgyhöz szólni”, hogy a Zala megye határozatát boncolgató beszéde állítólag még Zákó Istvánt, az ellenzék helyi vezérszónokát is mélyen megindította.²³ Minden bizonnyal hozzá köthetjük a sajtótudósításokban felbukkanó pap-szónokot, aki beszédében a liberálisok támadását nemcsak a főpapságra vagy annak egyes intézkedéseire értette, sokkal nagyobb horizontot rajzolt a vegyes házasságok kapcsán kirobbant polémia mögé: „Fájdalmas panasz, hogy most, midőn a rabszolgákról a század méltóságát lealacsonyító szennyos bilincsek a keresztény emberiség nevében leoldatnak, a 19. században, apostoli hazában a katolikus polgárt törvényes vallási szabadságától akarják megfosztani, miért is Zala s vele hasonértelmű megyék határozatai nem csak az egyházi rend, hanem minden katolikus magyar jogait sértik.”²⁴

Körmöczi 1841 tavaszán önálló röpiratban szólott hozzá a vegyes házasságokkal kapcsolatos belpolitikai vitához.²⁵ Ugyanezt egyébként számos katolikus szerző is megtette, akik legtöbbször jogi és/vagy teológiai elvek talaján fordultak szembe a liberális ellen-

²⁰ Lásd erről FAZEKAS Csaba, *Kossuth Lajos házasságkötésének ügye a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában (1840–1841) = Kossuth és az egyházak*, szerk. KERTÉSZ Botond, Bp., 2004 (Evangélikus Gyűjteményi Kiadványok, 1), 70–106.

²¹ ARTNER, i. m., 357.

²² Spech Lajos főegyházmegyei ügyész jelentése Bács vármegye közgyűléséről, Zombor, 1840. november 27., KFL, I.1.a. (Matrimonium), 6. cs. sz. n.

²³ *Fény- és árnyképek: A lelkipásztorkodás terén gyűjtötte kalocsabácsi megyének egyik áldozára*, Vác, 1880, 19–20.

²⁴ Pesti Hírlap, 1841/37 (május 8.), 304; Nemzeti Újság, 1841/46 (június 9.), 182. Ismertetésére lásd FAZEKAS Csaba, *Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban*, Bp., 2008 (Kisebbségkutatás Könyvek), 71.

²⁵ K. J. [KÖRMÖCZY Imre], *Felelet a 'pesti hírlapokban közlött n[em]e[re]s. Z[ala] megyének vegyes házasságokat tárgyozó feliratára*, Pesten, 1841. Elemzésére: FAZEKAS, *Deák Ferenc...*, i. m., 94–96.

zék képviselőivel. Körmöczy írása még ebben a szenvedélyes megfogalmazásokban nem szűkülőködő röpirat-irodalomban is különleges helyet foglalt el. Álláspontját Zala megye elhíresült, 1841. január 11-i határozatának cáfolatára építette, melynek különös súlyt adott, hogy a szöveget közismerten Deák Ferenc fogalmazta, aki azon túl, hogy katolikus vallású volt, az 1839–1840. évi országgyűlés után az egyik legnépszerűbb közéleti személyiségnek is számított. Körmöczy nem véletlenül tartózkodott attól, hogy kritikáját Deák személyének címezze, vagy akár csak a nevét meg is említse, végig „Z. megye” határozatáról beszélt, pedig elég nyilvánvaló volt az olvasók előtt, hogy kiről és miről van szó. Körmöczy nem kis túlzással a vegyes házasságok ügyében az egyház álláspontját védő Kopácsy József esztergomi érseket a keresztény vértanúkhöz hasonlította, „kik a kínpadon szörnyű kínzások közepette kivívták az örök igazság fényes diadalmát”. Az áldásmegtagadás ügyében úgy vélekedett, hogy a papságnak a legvégsőig ragaszkodnia kell álláspontjához, akár életük árán is: „A püspököknek készeknek kell lenni inkább éltöket az örök igazságért feláldozni, mint attól, mi a szent hitnek körében lényegesen vág, elállani.” Kifogásolta, hogy az áldásmegtagadásra felszólító főpapokat a vármegyék szélsőségesnek és törvénytelennek minősítették, amikor – írta Körmöczy – ők képviselik a haza által kívánatosnak tartott magatartást. Ha ugyanis a katolikus püspökök magatartását „vétkes vakbuzgóság szennyes ruhájába burkoljuk, [...] a minden szent buzgalmat higgasztó indifferentizmusnak tárnánk fel kapuját, s fel véle mindazon szörnyetegeknek, melyek bűnös méhében buján foganszanak”. Ekkor is alkalmazta azt a tipikus egyházi érvelést, mely szerint a konfliktus kirobbanásáért a felelősséget a liberálisokra akarta hárítani az általuk ugyanezzel vádolt papság helyett: „Igenis a legérzékenyebb keservet gerjeszti nemes Z.[ala] megye által megújított emlékezete annak, mikint a nemzet és király, rokon és barát, atya és magzat, család és testvér között a visszavonás és meghasonlás vésttermő magvait elhintette a honosodni kezdő új tanítás!” A korábbi röpiratából ismert elemeket újrafogalmazta, hangsúlyozva, hogy az első „támadást” a hazafiatlan ellenzék követte el, a papság lépései így csupán védekező reakcióknak foghatók fel, ráadásul szenvedélyes szavakkal utasította el, hogy bármilyen módon a „világi hatalom avatatlan kezekkel rendelkezik az isteni vallás tárgyaiban”.

Visszautasította, hogy a püspöki kar valamiféle új eljárást kívánt volna meghonosítani papjaival – pedig valójában erről volt szó –, sőt amellet foglalt állást, hogy az egyház épp ezáltal tér vissza eredeti hivatásához, vagyis a vegyes házasságokból születendő gyermekek katolikus kereszttelítésének mindenáron való biztosításához. Körmöczy a katolikus hit terjesztését nemcsak egyházi, hanem hazafias feladatnak is tekintette. Zala megyének is, írta, az egyház útmutatását kétely nélkül kellene magáévá tenni és követni, ehelyett beavatkozik a házaspárok magánéletébe. (A liberális kritikák ugyanezt vetették az egyház szemére.) A békeesség fenntartása és a nemzet kívánatos egysége, folytatta, csak az által lehetséges, ha a nem katolikusok visszatérnek az egyházba, vagy legalábbis elfogadják mindenképp isteni eredetű döntéseit. Ezért éles szavakkal ítélte el a zalai határozatnak a főpapokat intoleranciával és érzéketlenséggel vádoló passzusait, amikor utóbbiakat éppen Deák Ferenc és az ellenzék magatartásában látta. Hasonlóan idézett Bács megyei beszédéhez, a liberálisoknak az általános egyházüldözés szándékát tulajdo-

nította, sőt még azzal a szónoki fogással is élt, hogy még a muszlim Törökországban is nagyobb a katolikusok szabadsága, mint a liberálisok által „fertőzött” európai államokban: „El nem fojthatjuk aggodalmas fájdalmunkat, mely kebleinkre mázsás súly gyanánt nehezedik! Azon fájdalmas aggodalmakat, melyeket gerjesztenek a magyar kat[olikus] egyház vallási szabadságának korlátozására irányzott sérelmes indítványok a vegyes házasságok ügyében. Nem lehet belső megindulás keserű érzete nélkül szemlélnünk, midőn az egész keresztény világban, sőt még a félhold pogány birodalmában is a katolikusok e részben szabadon követik szent hitük elveit, ahogy akkor a magyar apostoli hazában, hol törvény s nyolcszázados birtok kezeskedik sérthetetlen szabadsága mellett, a katolikusok tisztán vallásos gyakorlatok miatt törvény s igazság ellenére megtámadtának!” Kormöczi fogalomhasználatára jellemző, hogy szerinte a vallásszabadság nem különböző felekezetek egyenjogúsítása, hanem ellenkezőleg, a katolikus egyház minél korlátlanabb társadalmi befolyása révén valósulhat csak meg. Logikailag ez abból következett, hogy „igaz vallásnak” csak a katolicizmust tekintette. Az ellenzéki kezdeményezés visszaszorítását végül nemcsak az „igaz hazafiaktól”, hanem az uralkodó erélyes fellépésétől is remélte.

Ettől kezdve Kormöczi nemcsak a megyegyűlések szónokaként vált ismertté, hanem publicisztikai írásai révén is. Néhány, egyházi lapban közölt írása mellett ekkortól egészen 1848-ig viszonylag rendszeresen helyezte el – „K.” vagy általában „K. I.”, nyomdai szedéshibaként „K. J.” névbetűvel jelölt²⁶ – publicisztikai írásokat konzervatív lapokban, elsősorban a Világban, illetve annak 1844-ben történt név- és arculatváltását követően a Budapesti Híradóban. Nem véletlenül, ugyanis kezdettől fogva szimpatizált a konzervativizmus megújítását hirdető, vagyis a reformok szükségességét általánosságban elfogadó, azokat a fennálló társadalmi-politikai rendszer megőrzésével társítani kívánó „fontolva haladó” irányzattal.²⁷ Nemcsak lelkes propagálója, a vonatkozó szerveződések szorgalmazója és támogatója lett, hanem tudatosan törekedett arra, hogy e konzervativizmuson belül kialakuljon a katolikus egyház – megőrzött kiváltságokra támaszkodó – új szerepvállalása, a konzervatív ideológia pedig minél inkább integrálja az egyház társadalmi tanítását. Kalocsai időszakában még viszonylag kevesebbet írt, 1844-es Pestre költözése²⁸ azonban nagyjából egybeesett az ekkor záruló országgyűlés politikai következményeivel, például a pártta alakulások időszakával, új konzervatív és liberális straté-

²⁶ Megjegyzés: Kormöczi valamennyi írásának azonosítása későbbi feladat. Alábbiakban azokból mutatunk be néhányat, amelyek nemcsak a szerző közismert monogramja, hanem gondolati konstrukciója alapján is bizonyosan az ő művei.

²⁷ A konzervatív politikai programról, publicisztikákról – későbbi részletes hivatkozások nélkül – lásd DÉNES, *i. m.*, 53–127.

²⁸ Kormöczi egyébként már 1834-ben is pályázott a pesti Hittudományi Kar tanári állására (ekkor a pasztorális teológiai álláshelyre), majd 1842-ben az egyháztörténeti katedrára, ekkor még sikertelenül. Törekvései végül 1844. június 11-i kinevezésével értek célba. ARTNER, *i. m.*, 337–341. Érdekességként megjegyezzük, hogy Kormöczi kalocsai álláshelyét az a Csajághy Sándor (1810–1860, ekkor Pesten a papnevelő tanulmányi igazgatója, később kanonok, 1851-től csanádi püspök) foglalta el, aki Kormöczihez hasonlóan szintén a közélet iránt érdeklődő, röpiratokat is megjelentető papok közé tartozott. Religio és Nevelés, 1844, II/11 (augusztus 8.), 84–85.

giák formálódásával, s a pesti megyegyűlés, valamint a politikai élet centrumának számító fővárosi légkör fokozottabb közéleti szerepvállalásra sarkallta, így életében igazi fordulópontnak tekinthető. Amikor 1846 augusztusában nagyváradi kanonoknak nevezték ki, másokkal ellentétben megtartotta pesti tanári állását is, ebben vélhetően szerepet játszott, hogy továbbra is a politikai élet centrumában kívánt tartózkodni.²⁹

Említett röpirata után első fontosabb publicisztikájában általában próbálta meg saját korának szellemi áramlatait meghatározni.³⁰ Elfogulatlanságot hangoztatva, vagyis „el nem szédítette sem az idő szellemének divatozó eszméitől, sem a gyöngye jellemek ijedelmeitől” abból indult ki, hogy a kor számos nagyszerű újítással tette modernebbé az emberi életet, vagyis elismerte az anyagi javak, életmód stb. területén megmutatkozó fejlődést, a „haladás” lehetőségének biztosítását értelemszerűen Istennek tulajdonította. A nagyszerű, a kortársakat lenyűgöző fejlődés mellett azonban saját korának hiányosságait, „tökéletlenségeit” kívánta elemezni. Úgy vélte, a nagyszerű fejlődés nem teheti boldoggá sem az egyént, sem a közösséget. Az elavult gazdasági, társadalmi és politikai jelenségeket elvben felcserélhetőnek nevezte valami jobbal, azonban sokkal nagyobb veszélynek azt, hogy a politikai vezetők az emberekben rejtőző „nyughatatlanság s dűlőségeit kiirtani mégsem tudják”. Kritikáit – konkrétan meg nem nevezve, csak körülírva – a liberálisok által favorizált alkotmányos rendszerek ellen irányította, melyek szónokai ugyan szép szövegeket fogalmaznak meg, miközben – írta Körmöczy – az egyén életében a megosztottság, a boldogtalanság ez által nem szűnik meg. Ezúttal is alapelveként szögezte le, hogy a sokak által óhajtott szabadság megteremtéséért nem szabad „az évszázados rendet és szerkezetet tengelyéből kiforgatni”, s az ilyen törekvést a hazafias magatartással és a haladással azonosítani. Maga is csodálta korának technikai újításait, a gőzgép elterjedését és a vasútépítést, azonban legalább ennyire kárhoztatta is, mert hamis boldogság érzetét sugallják a társadalomnak. Saját szónoki kérdéseire, melyek arra irányultak, hogy mi adja tehát egyén és közösség boldogulását, rövid választ adott: „az igaz vallásosság”. Tételének igazolására azt hozta fel, hogy „polgári jólét csak a törvényes engedelmesség védpajza alatt díszlik”, márpedig a belső rend fenntartását kizárólag az erős kormányzat, valamint az azonos vallási meggyőződés biztosíthatja. A 19. század további nagy veszedelmét a vallásosság megrendülése mellett a „a népeknek törvényes felsőségök elleni küzdésében” jelölte meg. A társadalom egységes akaratnyilvánítását, a belső megosztottságokat, a nyugodt, békés fejlődést szerinte „az isteni gondviselésben való megnyugvással” lehet eszközölni. A vegyes házasságokkal kapcsolatos polémia idején külön hangsúlyt kapott az a bekezdése, amelyben a családok legteljesebb vallási egységének fontosságát is hangsúlyozta. A tudomány ugyan érhet el eredményeket – „habár oszlat is a művelt elme némi homályt” –, mindez csak meddő ismeret, a megvalósítandó célt az „igaz vallásosság”, vagyis a katolicizmus térnyerésében és befolyásának növelésében jelölte meg.

²⁹ ARTNER, *i. m.*, 359.

³⁰ KÖRMÖCZY Imre, *XIXik század*, Religio és Nevelés, 1841, II/1 (július 4.), 4–7.

1841 őszén egy érdekes egyházi eszmefuttatás fűződik a nevéhez,³¹ ebben ahhoz az ekkoriban megfogalmazódott törekvéshez szól hozzá, mely a református és evangélikus egyházak közelítésével, sőt egyesítésével függött össze.³² Körmöczy a protestánsok útkeresését egész más irányba gondolta tovább. „De (kérdem a hon békés fiait), nyer-e általa a hon? [Ti. a két protestáns felekezet egyesülésével. – F. Cs.] Az elszakadás, a vallások különbféleségéből emberi gyarlóság nemzette súrlódások elenyészendnek-e? [...] Lesz-e egygyé a nemzet, mikint öt századig volt?” Utóbbi kérdésre adott válaszát bontotta ki részletesebben, miszerint igazi, a társadalom egésze számára gyümölcsöző vallási és nemzeti egységet valamennyi protestánsnak (illetve egyáltalán: nem katolikusnak) a katolikus egyházba való visszatérése, a reformáció történelmi tévedésének elítélése hozhat. Egészen a 16. századi hitviták stílusát és hangulatát idézte, ahogy Körmöczy ebben a cikkében azt fejtegette, miszerint az államalapítástól a török hódoltság koráig egységes és sikeres volt az ország, amelyet az egyedül létező, az állammal összefonódott katolikus egyház szavatolt. Értelemszerűen a hódoltság, az ország felosztásának tényét pedig a protestantizmus térhódításával, vagyis a felekezeti tagoltság kialakulásával hozta kapcsolatba. Ezért nevezte a haza boldog első öt évszázadának a 11–16. századokat. A katolikus egyházba való egyesülésre nemcsak a protestánsokat, hanem a görögkeleti-eket is felszólította.³³ Álláspontját volt alkalma egyes részleteiben megismételni, hangoztatva, hogy semmiképp nem megsérteni akarta a protestánsokat, csak felhívni a figyelmüket, hogy milyen fontos és hazafias dolog lenne, ha tömegesen feladnák vallásukat és visszatérnének a katolicizmusba.³⁴ Körmöczy véleményünk szerint nem is elsősorban intoleráns volt, amikor mindezt megfogalmazta, sokkal inkább valami naív buzgalom sejthető felfogásában, vagyis őszintén hitt abban, hogy a nem katolikusok szelíd meggyőzéssel előbb-utóbb rávehetők saját „igazi” érdekeiknek (a katolizálásnak) a felismerésére.

Gyakran felbukkan írásaiban az a motívum, amely a konzervatívokat, különösen az egyházas irányzatot, a türelmetlen liberálisok által folyamatosan szidalmazott, „ostromlott várként” láttatta.³⁵ El kellene ismerni politikai ellenfeleinek, írta, hogy „nem mind üdvös, mit ellenzéki toll ír, ellenzéki indítvány mond. Ekkor, kérdem, gyűlöletet, türelmetlen piszkot joggal forraltok és mázoltok-e reánk?” Elfogadhatatlannak tartotta, hogy a két nagy politikai irányzat (az ellenzék és a kormánypárt) egyaránt ugyanazon hazának gyermeke, egyformán hevíti a hazaszeretet, a magyar nyelv ügye, „és mégis mennyi idegenkedés, mennyi türelmetlenség, mennyi gyűlölség közöttünk”. Bírálta a liberálisokat, amiért kizárólagosnak hiszik magukat. Nem mintha konzervatív oldalon respektálták

³¹ KÖRMÖCZY Imre, *Reunio*, Századunk, 1841/88 (november 1.), 687–688.

³² A témáról lásd pl. KERTÉSZ Botond, *Protestáns uniókísérlet Magyarországon az 1840-es években = Egyház és politika a XIX. századi Magyarországon*, szerk. HEGEDŰS András, BÁRDOS István, Esztergom, 1999, 33–43.

³³ Vö. az oroszországi katolikusüldözéssel kapcsolatos cikkével, lásd 39. sz. jegyzet.

³⁴ KESERŰ János, *Visszhang Körmöczy Imre úr Reunio-jára*, Századunk, 1841/92 (november 15.), 735–736; KÖRMÖCZY Imre, *Reunio II*, Századunk, 1841/101 (december 16.), 785–787. Vö. ARTNER, i. m., 356.

³⁵ Lásd pl. KÖRMÖCZY Imre, *Vélemény-különség és liberalismus*, Századunk, 1841/102 (december 20.), 800.

volna például Kossuthnak a Pesti Hírlap vezércikkeiben kifejtett programját, éppen ellenkezőleg, Körmöczy cikkének megjelenése idején például heves sajtóvitát folytatott Kossuth és Dessewffy Aurél. Szenvedélyes szavakkal kérte a kölcsönös tisztelet, bizalom kinyilvánítását, a „pártdüh” elvetését mint a kibontakozás alapfeltételét. Ebben a cikkében is kimutatható az elkötelezettség valamiféle idilli állapot elérésére, a két politikai tábor között ugyanis nem annyira stiláris volt a különbség, mint inkább tartalmi. Konzervatív oldalon sem fukarkodtak az epés megjegyzésekkel illetve kirohanásokkal.

Nem sokkal később a hazafiúsággal kapcsolatos nézetrendszerét aktualizálva a reform mibenlétéről elmélkedett,³⁶ hamisítatlan konzervatív szemléletről téve tanúbizonyságot, mondván: a „haladás, tökéletesülés, s e kettő által föltételezett átalakulás a teremő hatalmas akarata”. Körmöczy erőiesen hangsúlyozta, hogy maga is a reformok lelkes híve. Ezt azonban az óvatosság és a megfontoltság hangoztatásával, a „vágatók” elítélésével párosította. Az ellenzékiek szerint „okozatot ok előtt kívánnak”, „a teendők következetes láncszemét megszagatják”, aminek csak felfordulás lehet a vége. Károsnak nevezte, hogy a liberálisok átfogó reformprogrammal álltak elő, a népnevelésre, az ősiség eltörlésére, az országgyűlés rendezésére, az adózás rendjére, a jobbágykérdés megoldására vonatkozó „összevissza indítványok” felvetését a megfontoltság hiányával magyarázta, mely szerint zűrzavarhoz vezet. Első feladatnak – konkrét körülírás nélkül – „főbb irányainkban” való közmegegyezés kimunkálását nevezte, és visszautasította a reformerek sietségét. Érdekes, színes stílusban szólította meg a „fontolva haladók” kritikussait: „De bármit súgjon is túlvitt buzgalmatok fülünkbe, mi inkább építetek fullánkjaikat álljuk ki, mint tapsaitok lármáitól megszédítve bukásnak engedjük vinni forrón szeretett honunkat.” Amikor leszögezte, hogy „mi is átalakulást, haladást kívánunk, de inkább ötven, inkább száz évvel később”, óhatatlanul az alapvető társadalmi reformok, például a jobbágyfelszabadítás, a népképviselő stb. elodázásának szándékára utalt, bár hangoztatta, hogy a lassú átalakulást csak a zűrzavar meggátolása miatt szorgalmazta. A fokozatos, óvatos előrelépés megfogalmazásán nemcsak Dessewffy Aurél konzervatív felfogása, hanem Széchenyi hatása is érződik.³⁷

Az országgyűlés felé haladva, illetve az 1843–44-es diéta vitái alatt figyelme elsősorban egyházpolitikai kérdésekre irányult. A vegyes házasságok áldásmegtagadása miatt kitört polémia nyilvánvalóvá tette, hogy a kérdés rendezését nem lehet az egyház érdekeinek sérelme nélkül, az alapvetően liberális szemléletű, részlet-szabályozást megvalósító törvényjavaslat újabb halasztásával megoldani. Körmöczy, számos egyházi kortársához hasonlóan minden érvet megmozgatott a katolikus egyház előjogainak megőrzéséért, a protestánsok teljes vallási egyenlőségét biztosító törvényalkotás meggátlásáért, utóbbiban a nemzeti egység veszélyeztetését is hangoztatta. Teoretikus igényű programcikkében³⁸ a közélet legfontosabb kérdésének nevezte az egyház és az állam viszonyát. A liberálisok („a túlzólag átalakító párt”) frontális támadást indítottak az egyház ellen,

³⁶ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Átalakulási vezéreszmék*, Világ, 1842/25 (március 26.), 202.

³⁷ Mindezt összefoglalta egy másik, nem sokkal később megjelent cikkében is: K. [KÖRMÖCZY Imre], *Közügykezelés*, Nemzeti Újság, 1842/52 (június 29.), 205.

³⁸ K. [KÖRMÖCZY Imre], *Egyház és állodalom*, Nemzeti Újság, 1842/53 (július 2.), 209–210.

fejtegette, amelyben ugyan nem folyt vér, de a „lelkig ható gúnynyilakkal” ostromolt egyház védekezésre kényszerült. A vegyes házasságokat követő olykor mérsékelt, olykor radikálisan liberális vármegyei indítványok láttán a szerzőben megerősödött az egyház létének felszámolására irányuló ellenzéki törekvéssel kapcsolatos meggyőződés. (Borsod vármegye például az egyházi birtokok szekularizációját, Bereg megye a polgári házasság bevezetését, sőt – legszélsőségesebb esetként – a magyar katolikus egyház Rómától való elszakítását stb. is javasolta.) Bár a konkrét javaslatok megosztották a vármegyéket, Körmöczy felismerte, hogy a Deák, Kossuth és mások által képviselt liberális program valódi célja az állam és az egyház elválasztása. Ezért hosszan érvelt amellett, hogy az államnak és az egyháznak egyaránt szilárdan kell állni, azonban nem függetlenül, hanem „egymásba forrva kell, anélkül, hogy egyike a másiknak külön kijegyzett körébe vágna”. Hangoztatta állam és egyház teljes egymásra utaltságát („a lélek és test kölcsönös hatásban van egymással”), és a francia forradalmi terrorra hivatkozva úgy vélte, hogy az egyház elleni támadások az állam megszűnéséhez vezettek volna, illetve vezethetnek saját kora Magyarországon, ha hagyják.

Nyilvánvaló túlzásokat tulajdonított a liberálisoknak, akik nem a katolikus egyház ellen intézték „támadásait”. Sőt, a liberális programban az egyházpolitika nem kapott központi szerepet a jobbágykérdés, a gazdasági reform stb. mellett, s érvelésük sokkal inkább a vallásszabadság megteremtésére irányult. Ugyanakkor Körmöczy megragadott minden lehetőséget, amelyben az általa kívánatosnak tekintett nemzeti összefogás bizonyítékát látta. Amikor hírek érkeztek a római és görög katolikusok oroszországi megpróbáltatásairól, örömmel konstataulta, hogy azt valamennyi politikai irányzat egyöntetűen elítélte.³⁹ A görögkeleti egyház mellett kisebbségben élő katolikusok sorsát pedig az által vélte enyhíthetőnek, ha Magyarország – „mint alkotmányos nemzet” – politikai elitje egy emberként a királyhoz fordul közbenjárásért. Más kérdés, hogy a cikkből kitűnik Körmöczy saját egyháza iránti súlyos elfogultsága, hiszen amikor hazájában a katolikus egyház előjogai kerültek szóba, azok biztosítását természetesnek és kívánatosnak nevezte, és cikkei a nem katolikusok problémái iránt súlyos érzéketlenséget tükröznek.

Visszatérve a vallásügyi törvény ügyére, 1843-ban alig két héttel az országgyűlés megnyitása után részletesen kifejtette álláspontját a kérdésről, nyilván azzal a céllal, hogy befolyásolja a törvényalkotás menetét.⁴⁰ Szomorúan tekintett vissza az előző évekre, a vegyes házasságok miatt az egyház ellen intézett „támadásokra”, ismét szenvedélyes szavakkal jellemezte a „három év óta dúló fergeteget”, melynek során „többet azt hívék szerte e hazában, hogy vallásuk- s honuknak leghűbb szolgálatot tesznek, ha a kedélyeket a szív legbensőbb fenekéig zendítvén, a felizgatott szenvedély hatalmas erejével lezúzzák azon egyházat, melytől hitték vagy vélték eredni a sérelmet”. Maga is feltételezte, hogy a törvény megalkotását nem lehet ismét halasztani, azonban a konzer-

³⁹ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Bánat és részvét!*, Világ, 1842/99 (december 10.), 799. Az I. Miklós orosz cár uralkodása idején a katolikusok elleni akciókról lásd pl. SZÁNTÓ Konrád, *A katolikus egyház története*, Bp., 1987, II, 397.

⁴⁰ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Vallási viszonyok*, I–II, Világ, 1843/44 (június 3.), 354–355; 45 (június 6.), 363–364.

vatív oldalt vélte annyira erősnek, hogy fel tudja venni a küzdelmet az ellenzékkal. Négy pontba szedte az általa legfontosabbnak vélt feltételeket a siker érdekében: 1. Mérséklet biztosítása a szemben álló felek részéről. A kedélyek „izgatottságának” megfékezését azért is fontosnak vélte, mert feltételezte, hogy az egyház számára más társadalmi és politikai reformok is kedvezőtlen fordulatot vehetnek, továbbá az ellenzék katolicizmus-sal szembeni kritikája erősödik. 2. „Az idő kímélete”, vagyis más kérdésektől nem szabad elvonni az időt a vallásügy miatt. Érezhetően azt szorgalmazta, hogy minél később és minél kevesebbet foglalkozzanak vele. 3. Az egyházi és világi hatalom világos elkülönítése. Ezen azt értette, hogy amit az egyház saját hatáskörébe tartozónak ítél, abba világi hatóság, még a törvényhozás sem avatkozhat. A házasságjog bármilyen szabályozását ide értették. 4. Érdekes módon ezúttal Körmöczy szorgalmazta a felekezeti szempontokon való felülemelkedést, a nemzet közös érdekeinek szem előtt tartását – nyilvánvaló taktikai okokból, hiszen egyes protestánsok is a konzervatívokkal szimpatizáltak, nem akarta őket elijeszteni. Végül reményét fejezte ki, hogy a törvényhozás nem fog „lélekisméreten erőszakoskodni”, amin a katolikus egyház szempontjainak érvényesülését értette, s még azt is hangoztatta, hogy a papság „inkább Istennek, mint embereknek engedelmeskedni” köteles. Utóbbi az esetleges liberális szemléletű törvénnyel való szembefordulás jogának kinyilvánítását jelentette. Ebből is látható, hogy amit Körmöczy vehemensen követelt – vagyis a haza törvényeinek való feltétlen engedelmisséget –, azt egyházi kérdésekben nem tekintette ennyire irányadónak.

Az országgyűlésen előkerült, büntetőbíráskodással kapcsolatos törvényjavaslathoz is hozzászólt, pontosabban pártolta a Lonovics József püspök nevével fémjelzett különvéleményt.⁴¹ Hosszas történeti, illetve jogi érveléssel bizonygatta, hogy az egyházi személyek nem tartoznak a polgári jogalkalmazás hatálya alá, felettük csak egyházi bíróság ítélkezhet, s a világi hatalom minden ilyen törekvése durva beavatkozás az egyház belügyeibe. (Az ellenzék a büntetőkódex tervezetét a polgári jogegyenlőség jegyében kívánta mindenkire egyformán kiterjeszteni, rendi állástól függetlenül.) A vallásügyi törvény tárgyalásának előrehaladott szakaszában ismét a nyilvánosság előtt fejtette ki továbbá az állam és az egyház viszonyával kapcsolatos, fentebb már ismertetett tételeit.⁴² A korábbiánál részletesebb elemzés széles körű történelmi távlatból igyekszik bizonyítani, hogy az állam csak akkor tudott megfelelni eredeti (értelemszerűen Istentől vett) feladatának, ha szorosan összefonódik az egyházzal. Körmöczy lesújtó véleményt mondott a felvilágosodás híveiről, például Rousseau szerződéselméletéről, mert a társadalom belső szabályait is természetfeletti eredetűnek tartotta. Új elemként hangsúlyozta továbbá a pápaság jelentőségét, az egyház egyetemességét, nyilván azért, mert azt akarta sugallni: a magyar katolikusok elleni támadások az egész egyház ellen irányulnak. Tartóz-

⁴¹ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Az egyháziak bírói kiváltsága*, I–III, Világ, 1843/89 (november 8.), 735–736; 90 (november 11.), 745–746; 91 (november 15.), 753–754. A szóban forgó szövegre: *Különvélemény a kath. egyházi hatóságoknak a papi személyek büntetteik feletti bírászkodása iránt* = *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*, szerk. FAYER László, Bp., 1896, I, 274–298.

⁴² K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Státus és Egyház!*, I–III, Világ, 1844/14 (február 17.), 105; 15 (február 21.), 113; 16 (február 24.), 121–122.

kodott viszont a protestánsok korábban megfigyelhető kritizálásától, a már említett politikai szempontokra tekintettel.

De nemcsak egyházi témákkal foglalkozott, az országgyűlés utolsó szakaszában fontosnak vélte, hogy ismét síkra szálljon a kormányzat tekintélye érdekében.⁴³ Ezúttal is azt fejtegette, hogy a nemzet felemelkedése a bécsi udvar nélkül elképzelhetetlen, és az igaz hazafiaknak még szorosabban kell kapcsolódniuk a központi kormányzat törekvéseihez. Mindez nyilván összefüggött a gazdasági reformkérdések – adó- és vámpolitika, iparfejlesztés – elutasítása miatt az országgyűlés és a Metternich-adminisztráció közötti elhidegüléssel. Ugyanakkor Körmöczy lelkes szavakkal ünnepelte a magyar nyelv hivatalossá tételét, ebben is az uralkodói jó szándékot jelölve meg fontos tényezőnek. Erőteljes érveléssel foglalt ismét állást a mérsékelt, lépésről lépésre történő haladás programja mellett, és visszautasította a konzervatívokat (főleg a felső táblát) maradisággal, fékezéssel vádoló ellenzéki álláspontot. „Akarunk haladást, akarjuk az eszközöket is, tehát ne emeljünk túlcsigázott kívánatok által választófalat a törvényhozás elemei, a nemzetet képező alkotmányos rendek közé.” Jellemző ugyanakkor, hogy a jobbágyfelszabadítás és a törvény előtti egyenlőség programját elhibáztottnak, a magyar alkotmányos hagyományokkal ellentétesnek ítélte. „Egyenlővé tenni s megegyesíteni minden nagyságot célirányos szintűgy nem lenne, mint nem volt Seine [= Szajna] partjain az »egalité libérté« [egyenlőség, szabadság] tekintetéből az ősnemesi rendet elnyomni.” Elutasította továbbá a néptömegek bevonását a döntéshozatalba, úgy érvelt, hogy az egész nép érdekében, de csak a politikai – értelmezésében: rendi – elit által végrehajtott változásoknak van értelmük.

3.3. 1844–1848

Az országgyűlés végül is több, Körmöczy számára nemcsak lesújtó, hanem cselekvésre és útkeresésre sarkalló következménnyel is járt. Egyrészt a korábbinál is aktívabban vetette magát a megyei közélet küzdelmeibe. (Lásd erről alább.) Intenzíven bekapcsolódott továbbá a konzervatív pártszervezkedés munkálataiba, 1845 őszén – számos katolikus pappal együtt – egyik alapító tagja lett a „Közhasznú Gyűldének”, a konzervatívok társadalmi egyesületének,⁴⁴ 1846 novemberében pedig a Konzervatív Pártnak is.⁴⁵ Másrészt pedig, mint a katolikus közélet elkötelezett tagját, őt is valósággal sokkolta az 1844. évi III. tc. elfogadása. A korábbi liberális terveknél visszafogottabb, ugyanakkor a katolikus püspöki kar által heves tiltakozással fogadott szöveg törvényesnek mondta ki a protestáns lelkész előtt kötött, valamint visszamenőleges hatállyal a passiva assistentiával létesített vegyes házasságokat, jelentősen könnyítette az áttérések ügyét stb. Termé-

⁴³ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Cél és eszköz*, Budapesti Híradó, 1844/31 (augusztus 23.), 131.

⁴⁴ H. TÖRÖ Györgyi, *Adalékok Petőfi „A gyűldei ifjakhoz” című költeményéhez = 1823–1973: Petőfi*, szerk. V. NYILASSY Vilma, Bp., 1973 (A Petőfi Irodalmi Múzeum Évkönyve, 10), 131–139, 135.

⁴⁵ *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben*, szerk. ANDICS Erzsébet, Bp., 1981, I, 206.

szetesen ez a törvény még távolról sem jelentette állam és egyház liberális alapú szétválasztását vagy a vallásszabadság deklarálását, legfeljebb annak irányába tett fontos lépést. A katolikus papság viszont valóságos apokalipszisnek, a vég kezdetének, az egyház lerombolására tett hadjárat első lépésének tekintette a heves tiltakozása ellenére alkotott jogszabályt. Számos katolikus pap, különösen az alsótáblán megjelent kanonokok és egy-két püspök, a fokozott politikai aktivitásban jelölte meg a legfontosabb feladatot az egyház számára. Ennek érdekében pártszerű keretek között,⁴⁶ a konzervatívokhoz kapcsolódva rendszeres gyűléseket tartottak, igyekeztek bekapcsolódni a megyei követutasításokba és követválasztásokba, folyamatosan keresték a kormánypárti nemességgel a kapcsolatot, hogy az egyház ügyének támogatására vegyék rá őket. 1846-ban jellemző módon így fogalmaztak: „A jelen politikai körülmények közt a klérusnak magát oly politikai tényezővé szükség alakítani, mely a konzervatív ügy elővitelében sokat nyomjon, s így ötlet mind a kormány, mind a konzervatív párt nélkülözhetlen alkrésznek tekintse.” Tevékenységük középpontjába pedig az alsótábla káptalani követeitől korábban elvont fejenkénti szavazatjog visszaszerzését állították, azt remélve, hogy ezzel lehet majd ellensúlyozni a vármegyék ellenzéki követeit. A szavazatügy illetve az egyház véleményének propagálása érdekében szervezett egyházi mozgalmat kezdettől igyekeztek betagolni a kormánypárt tevékenységébe.⁴⁷ Körmöczy mindebben tevékeny szerepet vállalt. Széchenyi István naplójának tanúsága szerint 1846-tól rendszeresen tartotta vele a kapcsolatot. Első, Körmöczy látogatásával kapcsolatos bejegyzése 1846 áprilisából való, egy későbbiből az is kiderül, hogy Széchenyi is hivatalos volt ebédre a kanonok házába⁴⁸ stb. Körmöczy 1846. november 13-án, vagyis a Konzervatív Párt megalakulása másnapján felháborodottan ment Széchenyihez, és panaszkodott, hogy „a papság disgustálva van”,⁴⁹ vagyis a pártalakulást rögzítő tárgyalások, az azokról született emlékeztető nem tartalmazta a káptalanok fejenkénti szavazatjogának kérdését.

Körmöczy az országgyűlést követő időszakban már ismert közéleti személyiség volt, jellemző, hogy még a legfontosabb figurákat felvonultató gyűjteménybe is felvettek róla egy rövid szócikket.⁵⁰ Ennek szerzője Körmöczyt a „kis Lonovicsnak” nevezte, ami arra utal, hogy a rendkívül népszerű csanádi püspökhöz hasonlították, nyilván szónoki képességei miatt is. „E sima ajkú papban én püspököket szaglállok, de csakhamar” – és bizonyo-

⁴⁶ Lásd erről FAZEKAS Csaba, *Katolikus egyháziak „platformja” a Konzervatív Pártban: Adalékok a pártalakulás kezdetéhez a reformkori Magyarországon* = *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*, szerk. MOLNÁR András, Zalaegerszeg, 1998, 73–112.

⁴⁷ Lásd erről összefoglalóan FAZEKAS Csaba, „Az idő ránk is terhesedett”: *Adalék a politikai katolicizmus reformkori történetéhez* = *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XXXV–XXXVI, szerk. VERES László, VIGA Gyula, Miskolc, 1997, 255–272; Uő, *A katolikus egyház közéleti tevékenységének reformkori történetéhez* (Esettanulmány: *Katolikus politikai program 1846-ból*) = *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon, 1848–1918*, szerk. SARNYAI Csaba Máté, Bp., 2001 (METEM Könyvek, 29), 29–45; FAZEKAS, *A politikai katolicizmus fogalmáról...*

⁴⁸ *Gróf Széchenyi István naplói*, VI, 1844–1848, szerk. VISZOTA Gyula, Bp., 1939 (Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai: Gróf Széchenyi István Összes Munkái), 376, 476.

⁴⁹ *Gróf Széchenyi István naplói...*, i. m., 470.

⁵⁰ [CSÁSZÁR Ferenc, KOVÁCSÓCZY Mihály], *Magyarkák: 1845-ből*, Lipcsén, 1845, 167.

san nem volt alaptalan a feltételezés.⁵¹ A szerző úgy fogalmazott továbbá, hogy Kőrömczy is azon kevés papok közé tartozott, akik „még a roskadó épületet lakhatóvá tehetnék”. Ebből és a hasonló kortársi utalásokból feltételezhetjük, hogy Kőrömczy óriási ambíciókkal rendelkezett, alig voltak pártfogói illetve közeli barátai, ami nyilván püspökséggel kapcsolatos terveit is nehezítette, a személyiségére vonatkozó elszórt utalások nehezen összeférhető jellemre, öntörvényűsége utalnak. Ugyanakkor ismert volt arról, hogy ha egyedül maradt is, vehemensen védte egyháza érdekeit. „Kőrömczy legnagyobb szerencséje, hogy tüzet tartalékul féken tartja” – utalt a névtelenül megjelent kortárs vélemény a pap taktikus közéleti fellépésére.

Rátérve publicisztikai működésére, az országgyűlést követően először a vallásügyi törvény tárgyában ragadott tollat.⁵² Valódi politikai elemzőként próbálta regisztrálni az 1844. évi III. törvénycikk tartalmát és lehetséges következményeit, ugyanakkor véleményét már cikke elején előrebocsátotta. Eszerint az ellenzék által kikényszerített törvényt, bár a vallásszabadság és a protestánsok egyenjogúsítása irányába tett lépésnek tüntetik fel, mögötte valójában „más, háttérben álló érdekek elérésére irányzott nyugtalan törekvések” húzódnak. A törvényalkotást arra vezette vissza, hogy a protestánsok és támogatóik nem voltak hajlandóak megelégedni a katolikus egyház privilégiumait rögzítő – Kőrömczy szerint az ideálshoz sokkal közelebbi – állapottal, 1791-ben és azóta folyton újabb és újabb többletjogokat követelnek, amit csak a katolikus egyház elleni támadással, annak alkotmányos jogai durva korlátozásával valósíthattak meg. A vegyes házasságok és a vallásváltoztatás ügyében a katolikus szempont alulmaradását így interpretálta: „A buzgó és történeti jogát szemmel tartó katolikus ezen veszteség felett nem kissé s méltán szomorodik meg, s mi sokakkal találkozánk, kik ez új törvényben a katolicizmus süllyedését [...] aggódva szemlélik.” Általánosságban tévhitnek nevezte azt a felfogást, miszerint a polgári szabadság és a társadalom boldogsága emberi intézményekkel megalapozható és megteremthető, ehhez – ahogy korábban is fejtegette – isteni alapítású szervezetre, vagyis a katolikus egyházra van szükség. Burkoltan fogalmazott, nehogy szavait a törvényt szentesítő uralkodóval szemben is lehessen értelmezni, sőt, a király esetében egyfajta kényszerhelyzetről írt. Részletesen kifejtette viszont, hogy „a keresztény státus főbb gondjai közé tartozik: óvakodni törvényhozási körében, nehogy oly törvény létesíttessék, mely a vallásosságot akár közvetve, akár közvetlen gyengítené”. Továbbá „a státus érdeke s fenntartása követeli az egyházat [...] nem gátolni működésében, s így soha olyas törvényt nem alkotni, miszerint összeütközésbe jöhessen státus az egyházzal, mert e kettőnek megtörhetlen összehangzásban kell munkálni az emberi s polgári társaság boldogságát”. A törvény utáni helyzetet összességében a katolikus hitbuzgalom és az egyházhoz való fokozottabb hűség erősítésében jelölte meg. „Mit a pol-

⁵¹ Erre Széchenyi egyik megjegyzése is utal. Kőrömczy 1847-ben érdeklődött arról, nem hallott-e valamit a váci püspökség sorsáról. (Nádasdy Ferenc váci püspök 1845-től egyszerre volt kalocsai érsek is.) Széchenyi érezhető szkepszissel írt arról, hogy Kőrömczy – állítása szerint – nem akart mindenáron püspökséget. *Gróf Széchenyi István naplói...*, i. m., 592.

⁵² K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Vallás a közéletben, az 1843/44-iki törvénycikk után*, I–II, Budapesti Híradó, 1844/99 (december 20.), 423; 100 (december 22.), 427–428.

gári hatalom tőle [ti. az egyháztól] megvont, azt bőven pótolhatja buzgósága.” Arra figyelmeztetett, hogy a katolikusoknak nem a most „elvont jogaikra”, hanem a megmaradt lehetőségeikre kell koncentrálniuk, és mindent elkövetni, hogy vallásos buzgósággal előzzék meg a vegyes házasságokat és a katolikus hit elhagyását. Persze ugyanezt várta a törvényhozással kapcsolatban is, nehogy folytatni tudja a katolikus egyház privilégiumainak további elvonását.

Az egyházpolitika mellett a következő időszakban elsősorban a konzervatívok számára fontos témákat elemzett. Újra részletesen foglalkozott például a kormányzat megítélésével, pozíciójával, s mindent igyekezett elkövetni az Apponyi György (alkancellár, majd kancellár) által megjelenített politika támogatására.⁵³ Az akkori magyarországi állapotokat minden tekintetben az ideális kormányzási formával azonosította, melyen belül az uralkodó, a kormány és a nemzet egységes akaratnyilvánítása létrejöhet és felemelheti a társadalom egészét. Kiindulópontja itt is a kormány iránti feltétlen bizalomnyilvánításban mint nélkülözhetetlen alapelvben fogalmazódott meg. A „francia iskola tévtana”, vagyis a felvilágosodás követése szabadsághoz, az pedig a kormány iránti bizalmatlansághoz vezet, írta, s ennek bármilyen mértéke csak káros lehet. Kritizálta a sajtószabadságot is, amiért tág teret adott a kormány és egyéb „felsőbbségek” elleni támadásokra, és elutasította azt a téves szabadságfogalmat, melyben a kormány tekintélyének gyengítése megfogalmazódhat. A kormányzat feladata – fejtegette – nem pusztán a törvények végrehajtása, hanem minden olyan intézkedés foganatosítása, ami a közjólétet előmozdítja. Az ellenzéki szimpatizánsok számára is elfogadható módon próbált érvelni, ezért a kormányzat iránti bizalmat azzal is igyekezett felkelteni, hogy a magyar nemzetnek a pánszlávizmus elleni küzdelméhez szüksége van a bécsi központú birodalom támogatására. Aki bízik a kormányban – írta –, nem fél annyira az orosz birodalom nyomasztó súlyától, mint az ellenzékiek, „kik már a magyar nyakára képzelik éjszaka fagyos kormánypalcáját nehezülni”. Ráadásul a bölcs kormány tudja csak a szomszédos országokkal való jó kapcsolatot kialakítani, mely nélkül a magyarság elszigetelődik és sikertelen lesz. Nem fukarkodott a dicsérő jelzőkkel a bécsi udvar közelmúltbeli politikájának méltatásakor. 1840-től nyilvánvaló, milyen bölcs utat választott a kabinet – állapította meg –, amely nem tett mást, mint meg akarta győzni a nemzetet szándékai tisztaságáról, őszintén támogatta a fejlődést és védte az alkotmányosságot. Kossuthéknak erről alapvetően más volt a véleménye. Sőt, írta Körmöczy, a megyékben és a sajtóban a kormány biztosított tág teret a politikai élet számára, számíthatott a magyarok együttműködésére, de a vármegyék rútol elvetették ezt a kompromisszumot és lépten-nyomon támadták a Helytartótanácsot és a Kancelláriát, alaptalan követeléseket támasztottak és felzavarták a békés köznyugalmat. Körmöczy úgy vélte: a valódi nemzet a „kormány zászlóját” akarja látni maga előtt, azt követi, és hibásnak nevezte a minden királyi leiratban az abszolutizmus megnyilvánulását látó ellenzék. Mindezt azzal egészítette ki, hogy a kormány egyes vármegyék elleni erőlesebb fellépését, illetve az országgyűlés-

⁵³ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Kormány és nemzet*, I–II, Budapesti Híradó, 1845/138 (február 27.), 135; 140 (március 2.), 143–144.

ben egyes törvényjavaslatok elfektetését az „opponens urak” csak maguknak köszönhetik, mert a kormány elleni bizalmatlanságukkal, támadásaikkal ezt a reakciót válthatták csak ki. Konklúziója ezúttal is az volt, hogy „minden törekvés, mely a kormány erélyessége gyengítésére irányoztatik, magának a nemzet jólétének gátlása, s világos kárával történik”.

Szélsőséges kormánypártisága konkrét kérdésekben is megmutatkozott. Kritizálta például azokat, akik a rendi országgyűlés szerkezetét bármilyen módon modernizálni kívánták, egy alkalommal a követutasítások rendszerének feltétlen fenntartása mellett érvelt.⁵⁴ A kötött mandátum elve nemcsak az ősi alkotmányból fakadó kötelezettség – fejtegette –, hanem azért is az, mert csak így valósulhat meg a „nemzet” méltó képviselése az országgyűlésben. Szigorúan megróttá azokat a követeket, akik követutasításuktól eltérő témákról is szónokoltak, vagy vármegyéjük döntése nélkül állást foglaltak. Konzervatív, kiegyensúlyozó nézeteket képviselt a korban sokat emlegetett nyilvánosság kérdésében is.⁵⁵ Már ő sem utasította el a nyilvános politizálás eszközét, épp ellenkezőleg, úgy vélte, hogy a „nyilvánosság élető nedve az alkotmány fájának, s ki ennek ellenessége, az egyenesen életgyökerére tör alkotmányának”. Ugyanakkor elítélte a „honfi kebel bánatát” kiváltó „erőszakos kicsapongásokat”, amelyeket – meglehetősen elfogultsággal – kizárólag az ellenzék számlájára írt. Éles szavakkal ítélte el a liberálisokat, akik az 1830-as években, a felségsértési perek idején állandóan a szólásszabadságot követelték, ugyanakkor – állítása szerint – intoleránsan elnyomták az ellenvéleményeket. Nem tartotta ugyanakkor elfogadhatónak a „hallgatóság”, vagyis a szélesebb tömegek bevonását a döntéshozatalba, még a társadalmi és gazdasági egyesületek esetén sem, mert úgy látta, a mérsékelt, bölcs véleményt képviselők a hangoskodó, erőszakos ellenzékiek miatt inkább visszahúzódnak a közélettől, ennek pedig káros következményei lesznek.

Egyik legnagyobb cikksorozatát a szabadság fogalmának szentelte, általánosságban illetve saját korában konkrétan elemezve a liberalizmus alaptételének számító emberi jog kérdését.⁵⁶ Míg a szabadságot alapvető kíváncsolomnak, az azzal „összetévesztett” szabadságot a szabadsággal való visszaélésként, a társadalmi rend legnagyobb veszélyforrásaként írta le. Példáját ezúttal is a francia forradalomból merítette, a szabadság megnyilvánulásaként tekintett Robespierre-re illetve a terror rendszerére. Mások javainak, személyének védelme alapvető követelmény, szögezte le, amit az embernek nem külső, hanem belső kényszer miatt kell tiszteletben tartani, „mivel evvel tartozik polgártársa emberi méltóságának, s mivel a szabadság nem a szabadság korlátlan élvezhetésében, hanem a közös érdek és jó által meghatározott korlátok közti gyakorlatában áll”. Részletesen foglalkozott a szavaikkal ellentétes gyakorlatot űző liberális reformerekkel, akik maguk számára követelik a szabadságot, de másoktól megvonják azt: „Hogy a magyar liberalizmus a szabadságot tiszta fogalma szerint nem gyakorolja, eléggé kiviláglik azon

⁵⁴ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Utasítás*, I–II, Budapesti Híradó, 1845/143 (március 7.), 155–156; 144 (március 9.), 159–160.

⁵⁵ K. [KÖRMÖCZY Imre], *Nyilvánosság a közéletben!*, Budapesti Híradó, 1845/166 (április 18.), 261.

⁵⁶ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Szabadság és szabadság*, I–IV, Budapesti Híradó, 1845/281 (november 7.), 303; 282 (november 9.), 307; 283 (november 11.), 311; 284 (november 13.), 315–316.

egykedvűségéből, mellyel elnézi, mint gátoltatik hol csak lehetséges, a mérsékelt vélemény szabadsága.” Mindezt az ifjúság védelmével egészítette ki, mondván, ha a fiatalok csak ilyen példákat látnak maguk előtt, nem csoda, ha a megyei üléstermekben izgatnak és botrányokat okoznak. „Mi nyíltan kimondjuk, hogy magokat a liberalizmus főnökeinek egy részét nyomja a felelősség azon soknemű botrányokért, mikkel a szabadságból szabadosság üzetik” – szögezte le, és felszólította politikai ellenfeleit, hogy ne tüzeljék türelmetlenségre a fiatalságot. Következtetése borúlátó volt, Tacitust idézte: „a nép szabadsága által vesz el”, számára csak az adott óvatos optimizmusra alapot, hogy a „nemzet többsége” bízott a királyi hatalom stabilitásában. A politikai ellenfelek között a tiszteletet követelte, és folyton visszatért a „hibás szabadságfogalom” hazai térnyerésére. Így írt: „Szégyeneljük a XIX. század türelmet pengető korában utókorunknak megírni, hogy Magyarországon annyira ment már a pártdüh-szülte féktelenség, hogy a magánélet szentségében sem biztos az ember, vajon politikai véleményéért élhet-e azon biztosítással, minővel még a félhold vaspálcája alatt is bírnak a lakosok.” Mint láttuk, a muszlimok – liberálisoknál türelmesebbnek beállított – politikájára máskor is hivatkozott. A célzás amúgy arra vonatkozhatott, hogy egyre több „pecsovics” részesült a radikális fiatalság által tartott éjszakai „macskazenében”, melynek kapcsán Kőrmöczy a magánélet szentségére és védelmének fontosságára figyelmeztetett. Saját korában egyébként úgy vélte, hogy a liberálisok bitorolják a szabadságot, és elvitatják annak jogát a konzervatívoktól. Az általa nyújtott megoldási javaslat – számos történelmi példán keresztül – a jog- és törvénytisztelet teljességén alapult, „melytől semmi s így a felekezetesség és párt színe alatt se távozzunk, ez azon mérték, mely szerint az egyéni szabadság szabadossággá nem válhatik”. A valódi törvényesség pedig saját korában nem érvényesül – vélte –, mert a megyék a királyi hatalmat kritizálják, amellyel szemben önérzetes hazafiassággal nyilvánította ki: „Fejedelem s kormány jogát, mikint saját jogainkat sértetni nem engedjük.” Következő logikai lépése már korábbi írásaiból is ismert, ugyanakkor érdemes felidézni szenvedélyes, mozgósító erejű stílusát, a konzervatívok melletti kiállását: „Ki kell mondani, mégpedig tartózkodás nélkül, hogy a kormányt a törvény ösvényén követni polgári kötelesség s hazafiúi erény, s ha felülről a törvény sértetik, alkotmányos polgári őszinteséggel annak orvoslását sürgetni, s a kormányt a jog kötelességére emlékeztetni; úgy ha jog, törvény a kormány mellett szól, azt nyíltan s bátran védeni minden becsületes polgár kötelessége, s ki ezt szégyenelné tenni vagy csak leplezve s titokban tenné, nem méltó az igazi férfiúi jellemmel ékesített polgár s hazafi névre. Itt már az ideje levetkezni eddigi félénkségünket, s nem esengeni a liberalizmus szemhunyorgásáért, hanem férfiasan bevallani, hogy kormányt védeni egy a haza és nemzet védelmével. Ismételve állítjuk, le kell vetkezni azon balhiedelem-szülte előítéletet, mintha a nemzet érdekét mozdítnók elő a felsőbbség törvényes jogait megtámadván, mintha a polgári társaság benső jogállapota a kormány közbenjövő hatalma nélkül fennállhatna.” Minderre pedig az alapján jutott, hogy a kormány iránti engedelmisséget egyértelműen az erkölcsösség és a vallásosság követelményének tekintette, vagyis az abszolút „jó” fogalmával azonosította, a „rossz”, vagyis a liberális ellenzék tevékenységével szemben. Végezetül arra jutott, hogy ellenlábasainak szelíd meggyőzése mellett a „tör-

vény szigorát” kell újra alkalmazni, mert már csak így vezethető vissza a hazafiak figyelmébe az erényességből fakadó kötelezettségekre. Az ellenzék pedig megmutathatja, hogy képes személyes érdekeit a haza érdekei alá rendelni, azáltal, hogy hagyja érvényesülni a konzervatívokat.

A kormány iránti lojalitása abban is megmutatkozott, hogy nyíltan kiállt az Apponyi György által bevezetett, az ellenzék által hevesen támadott adminisztrátori rendszer mellett.⁵⁷ A politikai alapon kinevezett főispán-helyettesek tevékenységében örömmel látta a kormányzati aktivitás jelét, melyet egyébként sajátosan az „átalakulás és haladás” nagy munkája folytatásaként jellemzett. Mivel a kormány a törvényesség és az alkotmány talaján áll – érvelt –, ezért tevékenysége üdvös, az erősödő ellenzéki kritikák dacára. Az adminisztrátorokkal kapcsolatosan egyenesen úgy vélekedett, hogy nem is új intézkedésről van szó, hanem egy eredeti, természetes állapot visszaállításáról: „[A kormány a] megyei főispánok és helytartók hivatalát törvényes köre és jogaira visszavezette”. Az erősödő politikai viták közepette Körmöczy is a rend biztosításában jelölte meg az egyik legfőbb célt, ehhez pedig a kormányzat stabilitására és az iránta való közbizalom kialakítására volt szükség. A Kossuth által maró gúnnyal „Kreishauptmann Systemként” emlegetett⁵⁸ adminisztrátori rendszert Körmöczy a törvényesség megnyilvánulásként vette védelmébe. Úgy vélte, ezért az adminisztrátorokat mint a kormányzati akarat képviselőit a megyei apparátusoknak „hűséges hivatalnokokként” kell szolgálniuk.

Több cikket írt oktatáspolitikai kérdésekről is.⁵⁹ Például arról, hogy az oktatásban látja a jövő nemzedékek erkölcsös, törvénytisztelő magatartásának biztosítékát; konzervatív érveléssel próbálta az ellenzék népnevelést fejlesztő törekvéseit is ellensúlyozni. A hangoskodó vármegyék semmit nem tettek az iskolák fejlesztésére – hangoztatta –, annak érdemei kizárólag a királyi hatalmat és az egyházat illetik, s a kormány ebben az ügyben is erőteljes lépésekkel indult tovább „a megkezdett javítási s haladási pályán”. Utóbbin elsősorban az 1845-ben kiadott „az elemi tanodák szabályai” című utasítást ünnepelte, s részletesen kifejtette, hogy ennek értelmében a tanítói pályára csak erkölcsös – vagyis értelmezésében buzgó vallásos – oktatókat szabad alkalmazni. A hitoktatás és valamennyi tantárgy vallásos tartalmának fontossága mellett olyan kérdésekről is elmélkedett, mint a tanítóképzés fejlesztése, a gyakorlati oktatás helyszíneinek biztosítása stb.

Később általános politikai helyzetértékelést adott a pártalakulásokat megelőző időszakból.⁶⁰ A haladás igaz barátai, vagyis „a hon érdekét és boldogságát óvatos haladással fenntartani kívánók, azaz a konzervatívok” szomorúan látják a magyar alkotmányosság ellenzék által előidézett erózióját – állapította meg –, s mivel az ősi alkotmány a nemzet

⁵⁷ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Kormány a cselekvés terén*, I–II, Budapesti Híradó, 1845/295 (december 2.), 359–360; 303 (december 16.), 391–392.

⁵⁸ Lásd erről DEREGNYEI [KOSSUTH Lajos], *A magyar politikai pártok értelmezése = Ellenőr: Politicai zsebkönyv*, Németország [Lipcse], 1847, 224–290 (legújabb kiadása: Bp., 1989, Gondolkodó Magyarok).

⁵⁹ Lásd pl. K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Nézetek a nevelésről*, I–III, Budapesti Híradó, 1846/386 (május 14.), 323; 388 (május 17.), 331–332; 393 (május 26.), 356; Uő, *Az elemi tanodák*, I–II, Budapesti Híradó, 1846/420 (július 14.), 29–30; 424 (július 21.), 45.

⁶⁰ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Hazánk és jövője*, I–II, Budapesti Híradó, 1846/443 (augusztus 23.), 121; 444 (augusztus 25.), 125.

vázát alkotja, a folyamat a teljes összeomlás felé halad. Körmöczy azonban nem osztotta a pesszimista véleményeket, mert úgy vélte, hogy a magyarságot nemcsak sajátos nyelve és eredete, hanem kivételesen stabil politikai intézményrendszere is egyedülállóvá tették Európában. Ugyan ő is tartott az orosz térnyeréstől, azonban mivel aktuálisan nem fedezhető fel „külellenség”, úgy gondolta, csak a belső megosztottság felszámolására kell az országnak koncentrálnia. Hibásnak nevezte az ellenzéknek a nemzetiségekkel – ekkor elsősorban a horvátokkal – szemben kialakult konfliktusait, és veszélyesnek a várható következményeket: „Így magában a nemzetben szakadás és idegenkedés ébresztetik [ti. az ellenzék által]. Pedig legkártékonyabb ellensége a nemzetnek a belviszály kicsírázott magvai, melyek elhatalmasodva külellenség nélkül is a nemzetet sírba döntik.” Méltányosságot követelt a nem magyar ajkúak törekvései iránt, bár kissé zavarosra sikerült az okfejtése, miszerint a nemzetiségeket „egy közös nemzeti érzésbe” kell olvasztani, azonban az nem lehet az elmagyarosítás. Bizonyára az ország iránti hűség erősítését szorgalmazta részükről, mint ki is fejtette, hogy a történelem folyamán a magyarság együtt élt ezekkel a népekkel, és ha a magyarok a szeretet és a barátság kapcsolatait erősítik, a nemzetiségek is felismerik, hogy valódi érdekük Magyarország felemelkedése. Cikkét optimista hangvétellel zárta, remélte, hogy egyre többen állnak a konzervatív ügy mellé.

De írt még cikksorozatot az egyesületekről is,⁶¹ pontosan az Ellenzéki Párt megalakulására időzítve fejtegetéseit. Ezek lényege abban állt, hogy csak olyan egyesületek működését tartotta elfogadhatónak, melyek „a polgári társaságnak jóléte s céljaival nem ellenkeznek”, és valamennyi egyesületnek az állam felügyelete alatt, annak céljaival egyetértésben kell működnie. A kormány iránti tisztelet pedig – burkolt érvelése szerint – kizárja a bomlasztó, kritikus közösségek szerveződésének lehetőségét. Jellemző történelmi példákat a középkorból hozott, amikor szerinte az egyház mutatott példát leghatékonyabban pozitív társadalmi egyesületek létrehozására. Márpedig a pártta szerveződő ellenzék Körmöczy szerint jellegénél fogva ellentétes a király és a kormányzat által képviselt magyar állammal, ezért tevékenysége káros és ellensúlyozandó. A liberálisok szervezkedése még inkább fokozta Körmöczyben a saját politikai felfogásának helyességét igazoló meggyőződést és aktivitását.

Bár előszóban előadott teljes beszédszövegével egyelőre nem rendelkezünk, érdemes röviden áttekinteni Körmöczy szereplését a pesti megyegyűlésben. Tagja lett például a későbbi követutasítást előkészítő megyei bizottságnak,⁶² és közvetlenül az országgyűlés után feltűnést keltett a Védegylet ellen tartott nagy beszédével.⁶³ Ettől kezdve rendszeresen szónokolt, gyakran vívott szópárbajt Kossuth Lajossal. 1845-ben például többször kinyilvánította, hogy a horvátországi magyarellenés mozgalmak ügyében a kormányt támogatja, amely – Kossuthék megítélése szerint – nem lépett fel erőlyesen a Magyaror-

⁶¹ K. I. [KÖRMÖCZY Imre], *Társulatok és egyletek, jog és státus szempontjából*, I–III, Budapesti Híradó, 1847/558 (március 14.), 171–172; 560 (március 16.), 175–176; 562 (március 21.), 187–188.

⁶² *Kossuth Lajos 1848/49-ben, I, Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen, 1847/48*, szerk. BARTA István, Bp., 1951 (Kossuth Lajos Összes Munkái, 11), 168.

⁶³ Dessewffy Emil Apponyi Györgynek és Jósika Samunak, Pest, 1844. november 30. = ANDICS, *i. m.*, 140–141.

szág ellen irányuló tevékenységgel szemben.⁶⁴ Tiltakozott az ellen, hogy az ellenzék Horvátország elszakadását követelte, egyetértett a zavarok mérséklésének fontosságával, de a kormány iránti bizalmat is kérte, továbbá azt, hogy megfontoltan, óvatosan döntsenek, nehogy olaj legyen a tűzre. Ugyanekkor a kormányt védelmébe vette, mivel sokan támadták a Széchenyi Istvánt a Helytartótanács közlekedési bizottsága elnöki székébe ültető döntést. Ilyen intézkedésre sokak szerint a királynak nem volt joga, Körmöczy szerint igen, ráadásul Széchenyi személyében – mondta – a legalkalmasabb személy került kormányzati pozícióba. Más alkalommal⁶⁵ azt vetette Kossuth szemére, hogy a Habsburg-uralkodók alatt a nemzet (mármint az „igazi”) mindig hálával fogadta az uralkodó intézkedéseit, erről „háromszázados történet hangos bizonyosságot tesz”. Például – mondta el itt is – nevelési intézeteket létesített, Kossuthot és Nyáry Pált pedig felszólította, hogy „lépjenek a történet terére, mert e téren hiszi a kormánynak érdemeit leginkább bebizonyíthatónak”. Körmöczy éles támadást intézett Kossuth ellen, aki szerint „constitucionális fallacia [= alkotmányos álokoskodás, helytelen következtetés] hibájába esett, midőn a nép segítségével akarja a reformot a nemesség ellenére keresztül vinni, s hogy illetően állítások a magyar közjog alapfilozófiájával ellenkeznek”. De nem kímélte később Teleki Lászlót és Eötvös Józsefet sem,⁶⁶ akikkel szemben Körmöczy – a népképvi-seletről folyó viták során ismét kisebbségben maradva a liberálisok mellett – „magát nevezé népkaráttnak, ki a népképvi-seletet csak a fokozatonkénti reformok corollariumának [= következményének] tekinti, ellenben azt, ki a dolgot élére állítja, népellenességnek tartja”. Az egyébként liberális, katolikus Eötvös úgy vágott vissza, hogy a „ki a nép barátja” kérdést nem szavak, hanem tettek döntenek el, majd csípős riposztot intézett Körmöczyhez: „örül [ti. Eötvös], hogy e tekintetben a magyar klérusnak alkalom adatott, s reméli, hogy ezen alkalmat tettekre használandja, s a nép politikai jogainak kivívásában mérlegbe veti hatalmas befolyását”. Mindemellett a vármegye számos fontos rendezvényén részt vett, 1847 őszén például az István főherceget a főispáni szék betöltésére felkérő delegációban⁶⁷ stb.

1846 végétől Körmöczy egyre inkább a konzervatív párt- és az ahhoz kapcsolódó egyházi szervezkedéssel foglalkozott. Széchenyinél is szaporodtak a látogatásai,⁶⁸ egy 1847. áprilisi alkalommal már azt is szóba hozta, hogy az ellenzék térnyerésével kapcsolatban két lehetőséget lát: vagy „pénz és korteskedés” útján szembeszegülnek, vagy „hagyják menni, mint a Dunát”. Az előbbi mellett döntöttek. Egyre aktívabb lett, járt a konzervatívok gyűléseire, az említett „Közhasznú Gyűlde” elnöki tisztségét is betöltötte, 1847 nyarán pedig már a konzervatívok Pest megyei „főkortesének” számított. Legfontosabb feladatának a minden tekintetben bíralt és veszélyesnek tartott Kossuth követé választásának megakadályozását tekintette. Publicisztikáiban is az ellenzékkel szembeni

⁶⁴ Budapesti Híradó, 1845/242 (augusztus 31.), 144; 285 (november 14.), 319; 286 (november 16.), 324.

⁶⁵ Budapesti Híradó, 1846/356 (március 20.), 184; 357 (március 22.), 188.

⁶⁶ Pesti Hírlap, 1847/945 (szeptember 7.), 160.

⁶⁷ *Jelenetek az ősi magyar közéletből*, Hazánk, 1860/2, 292–301, 293–294; *Kossuth Lajos 1848/49-ben...*, i. m., 281, 288–289.

⁶⁸ Pl. *Gróf Széchenyi István naplói...*, i. m., 504, 549, 551.

bírálatok gyakran Kossuth személyére szabottnak tűnnek. Nagy vehemenciával vetette magát a követválasztás előkészítésébe, Széchenyi maliciózus megjegyzése szerint Kör-möczy és konzervatív elvbarátai annyira túlbuzgók és nem eléggé körültekintőek voltak, hogy kontraproduktív módon inkább előmozdították, mint akadályozták Kossuth törekvéseit.⁶⁹ A szervezkedésbe később valamennyi konzervatív főnemet, hivatalnokot és egyházi személyt próbálták bekapcsolni, a Kossuth megválasztását megakadályozni képes tényezők között pedig megemlítették a „papok pénzét”, vagyis a püspökök anyagi támogatását is.⁷⁰

Maga Kossuth is felfigyelt Kör-möczy tevékenységére, vélhetően neki címezte a követválasztás előtt tartott beszédének azon passzusát, melyben élesen elítélte a kormány-párttal titokban szövetkező, politizáló papság magatartását, például utalt azokra, akik által a szent ostya, „melyet az üdvösség végett fogadunk el, méregbe mártva nyújtatnék ajkainkhoz”. De konkrétabban is fogalmazott: „Fájdalom, hogy tapasztalnunk kell, mi-kint ezen veszélyes cselszövényekben [ti. a kormánynak az ellenzékkel szembeni, eszköz-ekben nem válogató lépéseiben] saját hazánkfiai hagyják magokat idegen célokra esz-közül használtatni [...], még a nemzettől dúsgazdag kincsekkel ellátott azon urak is, kik fekete taláros veres övet hordanak, a magyarok Istenétől idegen Istenek szolgálivá sze-gődnek által, és elhagyva az erkölcs oltárát, felkötik a lélekvásárlás toborzó sarkantyúját s a nemzet véres verejtékéből nyert kincseiket a nemzet karakternek megvesztegetésére fordítják.”⁷¹ Kör-möczy vehemens agitációja mindazonáltal sikertelen maradt, alighanem jól jellemezte a helyzetet a Pesti Hírlap tudósítója, aki szerint „az egész erővel konzerva-tívek” csoportja „Pestmegyében igen kicsiny s jelentéktelen”.⁷² Kör-möczyt „ezen párt egyik töredékének főnökeként” emlegette, akinek – nyilván korábbi kötődése kapcsán – főleg Kalocsa környékén sikerült híveket toborozni. Az önálló kormánypárti jelölt állítá-sa nyilván elképzelhetetlen volt, ezért a mérsékelt Balla Endre főjegyző mellett agitáltak, aki Kossuthal szemben alulmaradt. A kancelláriához intézett megyei jelentésből kiderül, hogy a radikálisok egy része számára Kör-möczy ismét céltáblává vált, a követválasztás után másodszor is beverték ablakait, őt magát is megfenyegették, csak karhatalom tudta megvédeni a személyes atrocitásoktól, nem is beszélve az ismétlődő „macskazenékről”.⁷³

A követválasztással kapcsolatos tevékenysége széles körben ismertté vált. Egy kortárs szerint Kör-möczy volt az a „papi férjfiú, aki sok ezereket alattomul feláldozott a t[ekint]e[te]s úr [ti. Kossuth] megbuktatására”, sőt még Bécsbe is felment panaszkodni emiatt.⁷⁴ Ezt megerősítették egy névtelen röpirat sorai, mely szerint Kör-möczy volt a konzervatív-

⁶⁹ *Gróf Széchenyi István naplói...*, i. m., 613, 621–622. (A Kör-möczy által kezdeményezett egyeztetéshez például azt jegyezte meg, hogy „jó képet vág a kellemetlenséghez.”) Vö. KOSÁRY Domokos, *Kossuth Lajos a reformkorban*, Bp., 2002² (Millenniumi Magyar Történelem), 397.

⁷⁰ *Gróf Széchenyi István naplói...*, i. m., 647.

⁷¹ *Kossuth Lajos 1848/49-ben...*, i. m., 208–209; KOSÁRY, i. m., 401–403.

⁷² Pesti Hírlap, 1847/970 (október 21.), 259; *Kossuth Lajos 1848/49-ben...*, i. m., 218.

⁷³ Földváry Gábor Apponyi György kancellárhoz, Pest, 1847. október 19. = *Kossuth Lajos 1848/49-ben...*, i. m., 222, 292.

⁷⁴ Josinczi József Kossuth Lajosnak, Buda, 1847. november 20. = *A forradalom és szabadságharc leveles-tára*, szerk. V. WALDAPFEL Eszter, Bp., 1950, I, 32.

vok „mindenese”, aki pénzt és energiát nem kímélve agitált Kossuth ellen. Körmöczy mint „fő persona” ráadásul nem tett jót a konzervatívoknak, túlzottan vehemens fellépésével inkább ártott, mint használt, ráadásul „aljasságát kimutatta a követválasztási szavazat szedésénél, azért degradálnám káplánságra őt”. A névtelen szerző még arról is tudósított, hogy állítólag Körmöczy pályázott a nagyvárad káptalan követi tisztségére is, azonban „ingerlékeny” természete miatt Bémer László püspök mindenképp valaki más delegálását szorgalmazta.⁷⁵ 1848 végén Bajza József is a letűnt konzervativizmus egyik szimbólumának tekintette Körmöczy személyét.⁷⁶

Az 1848. márciusi fordulat előtt utolsó nyilvános közéleti szereplése az elhunyt egri érsek tiszteletére tartott gyászbeszéde volt.⁷⁷ Pyrker János László (1772–1847) életútjának eseményeit folytonosan az egyházra ellenséges „korszellem”, „a vallástalanok nyilai s tetteles megtámadások s üldözések” megrajzolásával párosította. A főpapban olyan bölcs egyházfő portréját vázolta, aki az egyház folyamatos ostromállapotában tudott helytállni. Stílusa rendkívül mozgalmas és nem fukarkodott a jelzőkkel illetve hasonlatokkal. Például: „A köszirt szilárdságát nem a csendes, hanem a zajló tenger mutatja, úgy a viszontagság tüze legyen erős hitének, vallásos buzgósága próbaköve.” A folyamatosan aktualizáló, ugyanakkor az egyháztörténet mozgalmas időszakait – az ókori keresztényüldözéseket éppúgy, mint a 16–17. századi vallásháborúkat – felidéző sorai mögött nem nehéz felismerni az egyház jövőjéért való aggodalom és a katolikus hit megszilárdítása iránti elkötelezettség gondolatait.

4. Körmöczy Imre 1848–1849-ben

A márciusi fordulatot Körmöczy nyilvánvaló rossz érzésekkel fogadta (az események konzervatív politikai programjának egyértelmű bukását jelentették), ugyanakkor számos elvbarátjához, katolikus egyházi vezetőkhez hasonlóan igyekezett „előre menekülni”, az események tudomásul vételét, a rend és a biztonság fontosságát, valamint a nemzet egységének az új rendszerben való megvalósítását képviselte. A Gyűlde utolsó elnökeként – kortársak egybehangzó emlékei szerint – egyesületük feloszlását és az Ellenzéki Körrel való egyesülését szorgalmazta. Egyikük találó megfogalmazása szerint március 18-án a konzervativizmus „ma reggel megszűnt élni”, „végnapjaiban a körülte összeseregelt számos egyháziak adák meg neki a végtisztességet”.⁷⁸ Ez utóbbi megfogalmazás első sorban Körmöczyre vonatkozhatott, aki előző napon arról szónokolt, hogy mind csatlakoznak az Ellenzéki Körhöz, és a kanonok „nyilvánosan bevallá, hogy az ő elvük rossz

⁷⁵ Országgyűlés, 1847, Pesten, 1848, 7.

⁷⁶ BAJZA [József], *Folytatása egy szegény fej mosdatásának*, Kossuth Hirlapja, 1848/146 (december 17.).

⁷⁷ KÖRMÖCZY Imre, *Halotti elmélkedés, melyet nagyméltóságú felsőőri Pyrker K. János László úr ő excellenciájának [...] hamvai fölött [...] tartott*, Pesten, 1848.

⁷⁸ KLÉH István, *A pesti forradalom története 1848-ban = Ez volt március 15-e: Kortársak írásai a forradalomról*, szerk. LUKÁCSY Sándor, Bp., 1989, 59–90, 90.

levén, ezért nem lehetett rajtuk isten áldása”.⁷⁹ Annak a reményének is hangot adott, hogy – bár vidéki konzervatívok nevében nem szólhat – a Gyűlde tagjai a győztes liberálisokhoz csatlakoznak. Már ekkor egyébként hangot adtak a korábbi ellenzék sorainak felhígulását illető félelemnek.

Politikai helyzetértékelésével a nyilvánosság elé is kívánt lépni, már csak azért is, mert az áprilisi törvények elfogadását követően is állandó céltáblája volt a radikálisok támadásainak, például a májusban változatlanul ismétlődő „macskazenéknek”.⁸⁰ Ezért 1848 májusában egy néhány lapos füzetben foglalta össze gondolatait,⁸¹ ami egyébként ritkaságszámba ment a korábbi konzervatívok inkább hallgatásba burkolózó magatartásához képest. Előszavában készsággel elismerte, hogy „az elv és rendszer, melyet sokakkal pártoltam, az ismert események közt megbukott, s a győzedelmi diadal az ellenzéki párté lett”. Természetes dolognak nevezte, hogy közszereplőként személye és állásfoglalása iránt érdeklődés mutatkozik. Korábbi politikai elveiből – legalábbis az adott pillanatban, nemcsak Magyarország, hanem egész Európa átrendeződésének korában – feladta az „ősi alkotmány” változtathatatlanságának tézisé, s amellett, hogy mindezt immár mulandónak és reformálhatónak nevezte, a nemzet és a haza szeretetének követelményét állította a középpontba. Korábbi tevékenységéről szólva így nyilatkozott: „Én, ki Kossuth Lajos ellen annyi évekig küzdöttem, ki követi elváltatása ellen mindent, mit becsület és törvényesség megengedett, elkövettem.” A megváltozott viszonyok közepette viszont kijelentette, hogy az új kormánynak, „melynek egyik tagja – s az igazat megmondva, fő tényezője – Kossuth Lajos”, ellensége nem akart lenni. Sőt, mivel az uralkodó szentesítette az alkotmányos átalakulást rögzítő törvényeket, elismerte annak legitimitását, az átalakulást végleg lezárultnak jelentette ki, mondván, „azt el nem fogadni annyi, mint a törvényes hatalmak ellen küzdeni”. Ugyan tett néhány óvatos megjegyzést arra, hogy a változások túlzottan nagy sebességgel zajlottak, sokan pedig csak kényszerűségből azonosultak azzal, a nemesség vagyonzabiztonságával kapcsolatos aggodalmakat pedig megalapozottnak nevezte. „De a közjő, a haza magasztos eszméje előtt egyes érdeknek el kell enyészni, s egyéni veszteségünket az egész nemzet nyereségének alárendelni. [...] Így fogom én fel jelen helyzetünket, s így nyugtattam meg magamat újabb helyzetemben” – vallotta be, reményét fejezve ki a változások pozitív irányával kapcsolatosan.

Legsúlyosabb kérdésnek a jobbágyfelszabadítást nevezte, és kinyilvánította, hogy ezt sem lehet semmilyen módon visszacsinálni. Próbált optimista is lenni: „Be kell tehát illeszteniünk magunkat az újabb körülményekbe, s gondoljuk meg, hogy az áldozat, melyet a nemzet oltárára letettünk, jutalom nélkül nem marad.” Arra az önmagának feltett

⁷⁹ BIRÁNYI Ákos, *Pesti forradalom* = uo., 123–170, 162. Lásd még Szabó Alajos Egressy Gáborhoz, Pest, 1848. március 18. = *A forradalom és szabadságharc levelestára, i. m.*, 121. Későbbiek közül: SZEBERÉNYI Lajos, *A Nemzeti szerkesztőjének megfontolásul*, Kossuth Hírlapja, 1848/143 (december 14.).

⁸⁰ Lásd pl. Paulay Ferenc Perényi Zsigmondhoz, Pest, 1848. május 11. = *A forradalom és szabadságharc levelestára, i. m.*, 236; SPIRA György, *A pesti forradalom baloldalának harca a kormánnyal meg a polgársággal 1848 májusában*, Történelmi Szemle, 1971/3–4, 330–355, 334.

⁸¹ KÖRMÖCZY Imre, *Nyilatkozat*, Pesten, é. n.; újabb kiadása: FAZEKAS Csaba, *Körmöczy Imre nyilatkozata 1848 májusából* = „Ma harcot kell vívni – politizálni kell!”: Köszöntő könyv Bárdos-Féltoronyi Miklós 75. születésnapjára, szerk. MAJSAI Tamás, Bp., 2010 (Wesley Jubileumi Kötetek), 23–32.

kérdésre pedig, hogy március 15. előtt miért nem képviselte ezeket a nézeteket, azt a – részben kitérő – választ adta, hogy senki nem gondolhatta az események ilyen gyors és vér nélküli kibontakozását. A legnagyobb hangsúlyt pedig arra fektette, hogy óvott a „reakcionális eszméktől” – ahogy korábban általában a liberalizmustól –, és azt szorgalmazta, hogy az áprilisi törvényekkel kialakult állapotot mindenki tekintse lezártnak, és elégedjen is meg vele. A radikalizmus mellett a letűnt korszak szereplőivel való leszámolást is elutasította, ebben nyilván személyes szempontok is vezérelték, az összefogásra, a nemzet egységére helyezte a fő hangsúlyt, a szabad véleménynyilvánítást pedig ki kívánta terjesztetni a konzervatívokra is. Végül megfogalmazta, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy képességei szerint használjon a hazájának. Önmagával kapcsolatosan így fogalmazott: „Énnekem senki rossz néven nem veendi, ha jelenleg lelépve a politikai térről, a tudományok szelíd és kedves mezejére lépek, s az irodalom útján iparkodom szolgálni hazámat mindaddig, míg a haza iránti kötelesség mást nem kíván tőlem.”⁸²

Körmöczy azonban a politikai térről való visszavonulását rövidtávon sem gondolhatta komolyan. Alig néhány héttel később már úgy érezte, hogy a „haza mást kívánt tőle”, az első népképviselési választáson ugyanis jelöltként indult, szeretett volna bekerülni a törvényhozásba, ott nyilván egy újabb konzervatív irányú kísérlet kezdeményezője lenni. A dabasi választókerületben azonban – nyilván a személye és a korábbi politizálásának emléke mellett – „fortélyosan maga részére szedett szavazatokat, nagyot bukott”.⁸³ Egész pontosan 473 szavazatot kapott a 997-et begyűjtő Halász Boldizsárral szemben. A dabasi választókerület egyébként az egyházas konzervativizmus és a győztes liberálisok összecsapásának is helyszíne lett. Egyik fő kortese, Mikuska Károly újhartyáni plébános az európai forradalmakban különben is csak „dühöngő lázadást” látott, és hiába mozgósította híveit Körmöczy mellett, mindez nem volt elegendő. A kampányra jellemző, hogy a kanonok támogatói azt fejtegették, hogy a „követválasztás a katolikus klérus gyalázatának színhelye volt, elkövetettek rajta a minden kigondolható becstelenségek, ami nagy botránkozása volt a híveknek”, s csak a „a legutálatosabb csábítások elkövetése” tette lehetővé Halász megválasztását.⁸⁴ A parlament illetékes bizottsága azonban elutasította panaszait, vélhetően már csak azért is, mert Körmöczy hívei ugyanazokkal az eszközökkel éltek, mint a korábbi „pecsovicsok” a megyei követválasztásokkor, vagy-

⁸² Ez utóbbi megfogalmazását egyébként gúny tárgyává tette egy korabeli élclap is: „Körmöczy Imre diák szertartású kanonok egy röpiratban tudatja a közönséggel, hogy a politikai irodalomtól visszalép, s ezentúlra komoly tudományosságnak szentelendi életét. E röpiratból kettőt tudánk meg: először, hogy Körmöczy Imre politikus író volt, másodsor, hogy nem csak, hogy volt, hanem minden komolyabb tudományosság nélkül volt.” Charivari, 1848/1 (június 15.), 2.

⁸³ Kossuth Hírlapja, 1848/3 (július 4.).

⁸⁴ Lásd minderről SIMON V. Péter, *Pest megye népképviselési átalakulása 1848-ban = Fejezetek Pest megye történetéből: Tanulmányok*, szerk. EGEY Tibor, Bp., 1990, 263–294, 285; SZABÓ Attila, *Halász Boldizsár = Az 1848–1849. évi első népképviselési országgyűlés történeti almanachja*, szerk. PÁLMÁNY Béla, Bp., 2002, 341–345; KÖKÉNYESI Imre, *Újhartyán, Újhartyán*, 1980, 72–75; CZAGÁNYI László, *Politikusok, honvédek, honvédtisztek: Dabasiak az 1848/49-es forradalomban és szabadságharcban*, Dabas, 2008 (Dabas Város Történelmi Értékei, 1), 19–20. (Utóbbiakra Czagányi László helytörténész hívta fel a figyelmem, segítségét ezúton is köszönöm.)

is a konzervatívok társadalmi bázisa (elsősorban a papság és a hivatalnokok) mozgósításával.⁸⁵

Ezt követően Körmöczy inkább az egyházi közéletben igyekezett aktivitását kamatoztatni, nyílt politikai szerepet nem vállalt. Részt vett például a Szent István Társulat elődjének megalakításában 1848. június 5-én,⁸⁶ ősszel pedig az Eötvös József felhívására a püspöki kar által összehívott országos katolikus tanulmányi bizottságban.⁸⁷ Az év vége felé az egyházi vezetés egyre inkább bizalmatlan lett a magyar kormányzat iránt, aggódott annak – elsősorban az iskolai oktatással kapcsolatosan vélelmezett – katolikusellenes tendenciái miatt,⁸⁸ e felfogást bizonyosan Körmöczy szintén vallotta.

Ő is úgy vélhette, hogy a szabadságharcban az uralkodóval szembefordult ország letért az alkotmányosság útjáról, a császári-királyi hatalom pedig – mint felfogásában a valódi nemzeti érdek letéteményese – csak azt igyekszik helyreállítani. Természetesnek tűnik, hogy ezek után az országgyűlés és az Országos Honvédelmi Bizottmány Debrecenbe költözését követően Pesten maradt, s a püspöki kar többségéhez hasonlóan a bécsi udvar sikerétől remélte a béke helyreállítását. Ennek érdekében feladatokat is vállalt. 1849 elején tevékeny szerepet játszott a korábbi magyar kormányzat oktatáspolitikai reformjainak eltörlésében, kortárs vélekedés szerint amikor 1849 januárjában „a bosszúállás ördöge azonnal felüté fejét”, Körmöczy is az osztrák csapatok segítségével „tüstént megkezdé sátáni működését”.⁸⁹ Később egyfajta „futárszolgálatot” látott el Windischgrätz és Hám János esztergomi érsek között,⁹⁰ s mindez komoly szerepet játszhatott abban, hogy 1849 májusában az ő neve is rákerült azon „honárulók” listájára, akikkel szemben a forradalmi kormányzat vagyonzárolást és eljárás indítását határozta el.⁹¹

5. Az utolsó röpirat

Bécsben 1850-ben magas kormányzati kitüntetéssel (a Lipót-rend lovagkeresztjével) honorálták Körmöczy szabadságharc alatti fáradozásait, de számos további egyházi méltóságot is kapott: békési főesperes, 1852-től a Szent Imre–Szent Henrik-apátság apátja lett. Már 1849 végén – nyilván megbízhatóságára tekintettel – kinevezték a hittudományi kar seniorává, ideiglenes, majd rendes dékáni posztot is viselt 1851 novemberéig. 1850

⁸⁵ Lásd erről pl. Kossuth Hírlapja, 1848/19 (július 22.).

⁸⁶ MUNKAY, i. m., I, 299.

⁸⁷ ARTNER, i. m., 361.

⁸⁸ Lásd erről FAZEKAS Csaba, *Szász Károly kultuszminisztériumi államtitkár válasza a katolikus püspöki kar emlékiratára, 1848. december*, Egyháztörténeti Szemle, 2002/2, 93–104.

⁸⁹ Lásd *A szaktanítás és a feketesárga kormány*, Közlöny, 1849/131 (június 14.), 494–495; *Dokumentumok a magyar nevelés történetéből, 1100–1849*, szerk. RAVASZ János, Bp., 1966, 546.

⁹⁰ *Hám János emlékirata (1850) = „Egyedül Kossuth szava parancsolt...”: Katolikus papok feljegyzései az 1848/49-es szabadságharc eseményeiről*, szerk. ZAKAR Péter, Szeged, 2001 (Dél-alföldi Évszázadok, 16), 77–100, 93.

⁹¹ *Kossuth Lajos 1848/49-ben, V, Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai, 1849. április 15–augusztus 15.*, szerk. BARTA István, Bp., 1955 (Kossuth Lajos Összes Munkái, 15), 396.

januárjában vezetője és szónoka volt Scitovszky János esztergomi érsek beiktatási ünnepeinek, 1851 nyarán ugyanilyen minőségben vett részt a Viale Prelà pápai nuncius előtti tiszteletében.⁹²

1851. végi visszavonulását követően, az önkényuralom idején politikai tevékenységet nem folytatott. Energiáit sokkal inkább a szépirodalom, az egyháztörténet (lásd fentebb), illetve az egyházi szónoklatok foglalták le. Prédikációi sem mentesek ugyanakkor a közéleti utalásoktól, az egyház társadalmi szerepe iránti elkötelezettségtől, értelemszerűen a katolikus egyház tanításainak harcos hirdetése mellett. Egyik legismertebb prédikációs gyűjteményében⁹³ például éles hangon támadta az elszakadtakat, a protestánsokat. Kifejtette, hogy büszkén vállalja a mások által gúnnal használt „pápista” nevet, „mert mi a római pápákban Jézus helytartóját és sz.[ent] Péter utódját tiszteljük, és azt valljuk, hogy ki a római pápától elszakad, az Jézus testétől szakad el, mert ő az egyháznak feje”. Hangoztatta, hogy a hitben bármilyen kétely támad, csak a pápához lehet fordulni, akinek pozícióját a közelmúlt támadásaival is igazoltnak látta. Például Napóleonnól is úgy emlékezett meg, mint akire végül lesújtott az isteni gondviselés, amiért kezét emelt a pápára, 1848-ban ugyanennek tulajdonította az elűzetett IX. Pius visszatérését stb.

Bécsi tartózkodása alatt ismét felkereste Széchenyit, előtte egy alkalommal, 1860 januárjában kifejtette, hogy „mint magyar pap”, nem fogadhatja el a Ferenc József és a pápaság között 1855-ben kötött konkordátumot.⁹⁴ Bizonyára nem az egyház számára előjogokat biztosító konkordátum tartalmát kifogásolta (mint ez utolsó röpiratából is kitűnik), hanem azt, hogy a Habsburg Birodalom egészére vonatkozott, nem volt tekintettel a magyar katolikus egyház történelmileg kialakult önálló egyházkormányzatára, az esztergomi érsek joghatóságára stb. Tekintettel Körmöczy magyar nemzet iránti elkötelezettségére, feltételezhetjük, hogy a kanonok csalódottan vehette tudomásul a szabadságharcot követő beolvasztási kísérleteket, az ország önállósága elleni lépések számára szintén elfogadhatatlannak lehettek.

Alighogy megkötöttet az 1867. évi kiegyezés, Körmöczy újra a közéleti érdeklődés és aktivitás jeleit mutatta. Utolsó, terjedelmes röpiratában elsősorban egyházpolitikai problémákat elemzett, bőségesen kitérve általános politikai kérdésekre is, konkrét megoldási javaslatokkal is előállt, egyben mintegy összefoglalta három évtizedes közéleti tevékenységét.⁹⁵ Az átalakulás mibenléte ugyanúgy foglalkoztatta, mint 1848-ban. „Az új alkotmányosságból származott felelős miniszteri rendszer nem szükséges következménye ősi alkotmányunk kifejlődésének” – szögezte le, és miközben a kiegyezés tudomásul vétele, elfogadása mellett érvelt, óvatos kritikával illette az 1848-as hagyományo-

⁹² ARTNER, i. m., 363, 367–368, 370–371, 374; lásd még SASHEGYI Oszkár, *Az egyetem az önkényuralom korában (1849–1867) = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története, 1635–2002*, Bp., 2003, 165–202, 175.

⁹³ KÖRMÖCZY Imre, *Nagybőjtői egyházi beszédek = Pázmány-füzetek: Egyházi beszédek, homíliák, templomi és iskolai katekizisek gyűjteménye*, I, szerk. RÓDER Alajos, Pesten, 1856, 155–223. (Külön füzetként is megjelent.)

⁹⁴ „Diszharmónia és vakság”: *Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai*, szerk. FENYŐ Ervin, Bp., 1988, 184.

⁹⁵ KÖRMÖCZY Imre, *A magyar kath. egyház jogállása a mai viszonyokban*, Pest, 1867 (Korkérdések, 2).

kat. 1867-ben „más szempontok vezérlék az országgyűlést, más szellem lengé azt át”, mint 1848-ban, korábban ugyanis a királytól és a birodalomtól való függetlenedés, míg saját korában az azokkal való „őszinte kibékülés” tendenciáit fedezte fel. Úgy vélte: az országgyűlés feladata, hogy „a nemzet múltjának sajátságos helyzetéből keletkezett jogviszonyokat [ti. az állam és az egyház viszonyát] a felelős kormányrendszerrel összhangzásba hozzon”, különben – jóslata szerint – a kiegyezés rendszere is össze fog omlani.

A röpirat lényege – ahogy 1840-es évekbeli írásai esetén is – a katolikus egyház még meglévő kiváltságainak fenntartására irányult, minden, a katolikus egyházra nézve sérelmes változtatást pedig az alkotmányosság és a nemzet elleni támadásnak állított be. A Körmöczy által nyilvánvalóan már korábban is elítélt 1848. évi XX. törvénycikkről – amely a vallás ügyében a bevett egyházak teljes jogegyenlőségét mondta ki – úgy vélekedett, hogy „homály borong” felette, „a határozatlanság s kétértelműség borúja”, amelyet Körmöczy szemében még fokozott az 1848. évi III. tc.-nek az az intézkedése, mely a vallás- és közoktatási miniszter jogkörét megállapította, például a püspökök kinevezésében. Körmöczy úgy érvelt, hogy a vallásfelekezetek teljes egyenlősége, viszonyossága és kormánytól való függetlensége így pont a katolikusok vonatkozásában nem érvényesül. Hosszas történeti érveléssel, Szent István korától felsorakoztatott példákkal igazolta, hogy a király kizárólagos joga intézkedni az egyház ügyeiben, az illetékes minisztert ez – érvelése szerint – nem illette meg. Fejtegetéseit áthatja az aggodalom, amely az állam–egyház viszony jövőjét illeti. Egy fejezetben kitért az önkényuralom korára is, melyben jellemző módon egyszerre ítélte el a magyar állami önállóság felszámolását, másfelől viszont arról írt, hogy a magyar papság is „kérte az eget, elégezné meg a nemzet türelmét, s világosítná meg a fejedelem tanácsosait s magát a jó szándékú [sic!] fejedelmet”. A magyar katolicizmus skizofrén állapotát jellemezte, hogy bár az egyház (ősi magyar alkotmányból fakadó) önállóságát megszüntették, a „konkordátumban legalább közvetve a bécsi bürokrácia elnyomása ellen védelmet, az egyház jogainak biztosítását s az anti-katolikus áradat elleni gátfalat remélt található”. A kiegyezéssel bonyolult jogi helyzet jött létre – írta Körmöczy –, egyrészt az 1848-as törvények vélt ellentmondásai, másrészt a konkordátum érvényessége szempontjából. A szerző úgy vélte, a kormánynak továbbra is érvénytelennek kell kijelentenie a konkordátumot Magyarország vonatkozásában, ugyanakkor meg kell teremtenie a katolikus egyház autonómiájának garanciáját is. Körmöczy szerint ez utóbbi a teljes be nem avatkozást jelenti, vagyis részletesebb és aktualizált formában, de visszatért ahhoz a korábbi álláspontjához, hogy bármilyen további – például házasságjoggal, vallásüggyel foglalkozó – törvény a katolikus egyházba való beavatkozás kísérlete, ezért elfogadhatatlan. A szerző azonnal szorgalmazta egy, az esztergomi érsek által összehívandó „katolikus tanácskozmány” tartását, akár az országgyűlésen részt vevő katolikusokból is, mely feliratot intézne a kormányhoz, a királyhoz és az országgyűléshez, kifejtve az egyház igényeit és érdekeit. Körmöczy ezt úgy képzelte, hogy folyamatosan ülésezzen, és így próbálja befolyásolni a törvényalkotást. Sorai kimondatlanul is a katolikus autonómia képét körvonalazták, teljes vagyoni függetlenséget, az iskolák teljes átadását követelte. A katolikus hívek mozgósítását, szervezését szorgalmazta (tekintettel a vallástalanság fenyegető terjedésére), a Szent István Társulat-

ról például úgy írt, hogy az „megtartatván eredeti rendeltetését, átalakulhatna nagy katolikus egyletté”. Egységes és hatékony fellépést szorgalmazott, úgy vélte, az egyházat szörnyű veszélyek és jogbizonytalanság fenyegeti, ha a polgárosodás folyamata kibontakozik.

Vissza-visszatérő történeti fejtegetéseiben szinte változatlan formában adta elő korábbi nézeteit, például a francia felvilágosodással, a forradalmakkal kapcsolatosan. Az egyház mindig a szabadság pártján állt – próbálta ellensúlyozni a liberálisok ezzel ellentétes meggyőződését –, ám a szabadság látszólagos hívei Franciaországban az erény, a vallás és a többségek elleni támadás útjára léptek, ahová az egyház nem követhette őket, mert „hol az oltár megszenteltségétlenítetik, a hit és erkölcs száműzetik, ott nincs többé valódi szabadság, ott a szabadság zászlója alatt pártos forradalmi zsarnokság uralg”. A forradalom egyházellenességével kapcsolatos kifogásait azonban könnyen lehetett a magyar 1848-ra is vonatkoztatni. Összességében a liberalizmussal szembeni kritikái nem változtak, csak a kiegyezés korára próbálta értelmezni azokat. Gyakran hangoztatta a „közkatolikus érzelm” fontosságát, vagyis azt, hogy a törvényes rendelkezések, az autonómia kialakítása mellett a közéletet minél inkább az egyház elveinek kell áthatnia. Az olvasónak az a benyomása is kialakulhat, hogy nem pusztán saját korát akarta megszólítani, mintegy önmaga számára is összegezni kívánta (egyház)politikai elveit. Például az oktatásról: „A népnevelésnek mindenkor fő feladata a vallási oktatás volt, és maradnia kell. [...] Mi is óhajtjuk, hogy a népiskolák is haladjanak a korral, de mindez a vallásos oktatás alapján.” Vagy az alkotmányosságról: „Az egyház, mely minden kormányrendszerben teljesíti magasztos hivatását, a törvényes alkotmányosságot elfogadja, [...] sőt most már az a feladata, hogy az új alkotmány megszilárduljon”. Bizonyos elvekkel azonban változatlanul nem tudott megbarátkozni, a sajtó korlátozását például szorgalmazta, az egyházellenes irányú lapok megjelentetését el kívánta tiltatni. Szövegét a hitelenség és az indifferentizmus elleni mozgósítással zárta.

Megjegyezzük, Körmöczy helyzetértékeléséhez hasonlóan számos cikk, röpirat boncolgatta az általa is felvetett kérdéseket, köztük olyanok is, amelyek pont ellentétes véleményt képviseltek.⁹⁶ Azt pedig sajnos nem tudjuk, hogy élete utolsó éveiben hogyan viszonyult az újságok hasábjain különös élességgel zajló egyházpolitikai (azon belül autonómia-) vitákhoz, a liberális irányzatú törvényekhez, a politikai pártok polarizálódásához, a rohamosan szélesedő szabadelvű, majd kifejezetten antiklerikális lapokat is felvonultató sajtónyilvánossághoz – vagyis mindahhoz, ami ellen egész életében küzdött.

⁹⁶ Lásd pl. TOLDY István, *Az 1848-ki törvények és a katolikus egyház Magyarországon: Elmélkedések az egyházreformról*, Lipcse, 1868.